

Titel: Journalen NB17

Citation: "Journalen NB17", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K23*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Anne Mette Hansen; Johnny Kondrup, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2007 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-nb17-kom-root.pdf> (tilgået 29. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K23

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **p. 10** : se NB17:14.

I trykt udgave: Bind 23 side 166 linje 1

◀ **p. 26** : se NB17:23.

I trykt udgave: Bind 23 side 166 linje 2

◀ **p. 70** : se NB17:47.

I trykt udgave: Bind 23 side 166 linje 3

◀ **p. 71** : se NB17:48.

I trykt udgave: Bind 23 side 166 linje 4

◀ **p. 72** : se NB17:49.

I trykt udgave: Bind 23 side 166 linje 5

◀ **p. 79** : se NB17:51.

I trykt udgave: Bind 23 side 166 linje 6

◀ **Texter til Fredags-Prædikener** : dvs. bibelske tekster til prædikener ved altergangen om fredagen. På SKs tid blev der hver fredag kl. 9 holdt skriftemål og altergang i Vor Frue Kirke i København, hvor der foruden skrifftetalen under skriftemålet også blev holdt en kort prædiken mellem skriftemålet og altergangen. SK havde selv tre gange prædiken ved fredagsaltergangen i Vor Frue Kirke, første gang den 18. juni 1847 over Matt 11,28, anden gang den 27. aug. 1847 over Joh 10,27, tredje gang den 1. sept. 1848 over Joh 12,32. Prædikenerne er trykt dels som anden og tredje tale i »Taler ved Altergang om Fredagen. Christelige Taler«, fjerde afdeling af *Christelige Taler* (1848), i SKS 10, 277-292, dels som nr. I i »Fra Høiheden vil han drage Alle til sig. Christelige Udviklinger« af Anti-Climacus, nr. III i *Indøvelse i Christendom* (1850), s. 163-169 (SV2 12, 173-179).

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 1

◀ **det rene Blad foran i Journalen NB¹⁴** : se NB14:3, i SKS 22, 343.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 2

◀ **Fredags-Tale** : 167,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 3

◀ **p. 30** : se NB17:24.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 3

◀ **p. 17** : se NB17:19.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 4

◀ **p. 38** : se NB17:29.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 5

◀ **p. 90** : se NB17:60.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 6

◀ **p. 148** : se NB17:78.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 7

◀ **p. 191** : se NB17:101.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 8

◀ **p. 194** : se NB17:102.

I trykt udgave: Bind 23 side 167 linje 9

◀ **vederfores** : vederfaredes, overgik.

I trykt udgave: Bind 23 side 168 linje 12

◀ **Differents** : forskel, modsigelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 168 linje 20

◀ **See det kalder man Vittighed ... i dybeste Forstand: Forbrydelse** : Der sigtes her og i det følgende til SKs sammenstød med det satiriske ugeskrift *Corsaren* (185,19). SK havde selv i dec. 1845 i en bladartikel tirret *Corsaren* til at angribe ham (172,2), hvilket medførte, at SK i årene herefter, dog især i første halvår af 1846, blev latterliggjort i *Corsarens* spalter og som følge heraf chikaneret på gaden (169,6).

I trykt udgave: Bind 23 side 168 linje 27

◀ **Det var det Pøbelagtigheden vilde ... gal for Pøbelen** : SK blev i *Corsaren* 1846 fremstillet som en særling, en original el. ligefrem som en gal mand, jf. bl.a. nr. 278 (16. jan.), nr. 280 (30. jan.) og nr. 285 (6. marts). SK vender ofte tilbage til dette forhold i sine journaler; se fx optegnelserne NB10:166, i SKS 21, 338,1-3, og NB12:138.c, i SKS 22, 229.

I trykt udgave: Bind 23 side 168 linje 30

◀ **Ostracismen** : i antikkens Athen en folkeafstemning om midlertidig landsforvisning af en borger. Blev typisk benyttet for at sætte en politiker ud af spillet, hvis stolthed og overdrevne magt æggede til misundelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 168 linje 34

◀ **forvandlede den dannede Verden ... om denne Nederdrægtighed** : SK klager ofte i journalerne over, at ingen (især ikke de 'dannede') støttede ham, da han tog kampen op mod *Corsaren*, jf. fx optegnelserne NB10:166 og 181, i SKS 21, 338 hhv. 350, NB12:110 og NB13:33, i SKS 22, 205 hhv. 294, samt NB17:64.

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 3

◀ **Saa langt var Sagen bragt ud ... Antastelse paa Gaden** : SK klager hyppigt i sine journaler over, at han chikaneres på gaden som følge af *Corsarens* latterliggørelse af ham (189,33), jf. fx NB12:80, i SKS 22, 187 med kommentar. Flere steder udtaler han også en frygt for, at han en dag vil blive udsat for et fysisk overgreb, jf. fx NB:211, i SKS 20, 123. – **endogsaa**: endog, tilmed.

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 6

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 10

◀ **Tilhold** : holdepunkt, støtte.

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 15

◀ **Pante-Obligation** : pantebrev.

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 19

◀ **R. N.** : Rasmus Nielsen (1809-84), da. teolog og filosof; blev cand.theol. 1837, lic.theol. 1840, fra 1841 ekstraordinær prof. i moralfilosofi ved Københavns Universitet, 1847 ridder af Dannebrog, og fra 1. sept. 1850 ordinær prof. Han var i begyndelsen af 1840'erne meget Hegel-præget, men kom fra midten af 1840'erne under indflydelse af SK, med hvem han sluttede venskab i sommeren 1848 (se fx NB7:114 og *Pap. X 6 B 124*). SK troede på dette tidspunkt, at han snart skulle dø, og ønskede derfor en person til at udgive sine efterladenskaber (se fx NB6:74 og NB14:90). Han satsede på Rasmus Nielsen, som han en dag mødte på gaden (218m,20), og som han fremover hver torsdag på deres spadsereture drøftede sine anskuelser med. Dog ville SK vente med at dømme om, hvorvidt Nielsen var brugbar, indtil denne havde udgivet sit næste skrift. Den 19. maj 1849 udkom så Niensens store værk *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed. Forelæsninger over Jesu Liv*, Kbh. 1849, ktl. 700 (forkortet *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*), der skuffede SK dybt. Bogen, der knap nok nævner SK, var dog så meget påvirket af SKs pseudonyme værker, at anmelderne erklærede Nielsen for en discipel af SK, mens SK selv var fuld af bekymret ærgrelse (se fx NB11:46). Da H.L. Martensen snart efter udgav *Den christelige Dogmatik* (169,37), hvori han i forordet lod hånt om SKs pseudonyme skrifter, gik Rasmus Nielsen til angreb på ham med stridsskriftet *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«*. En undersøgende

Anmeldelse, Kbh. 1849, ktl. 701, som udkom den 15. okt. 1849. Dette førte til en større debat i samtiden om forholdet ml. tro og viden. SKs forhold til Nielsen, der her i NB17 når til et brud, findes belyst i adskillige journaloptegnelser (216,30) samt i en række breve (trykt i B&A), bl.a. i forbindelse med bruddet i april 1850 (216m,32). SKs omtale i nærværende optegnelse af Nielsens »Videnskabelighed« er formentlig foranlediget af Nielsens netop udkomne værk, *Evangelietroen og Theologien. Tolv Forelæsninger holdte ved Universitetet i København i Vinteren 1849-50*, Kbh. 1850, ktl. 702; bogen blev averteret som udkommet 6. april, jf. *Adresseavisen*, nr. 80. Heri begrundes i en mere systematisk fremstilling indsigten fra SKs pseudonymer, at man må begribe, at troen ikke kan begribes.

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 22

◀ **disse Skrifter** : dvs. Kierkegaards pseudonyme skrifter, især *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846).

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 32

◀ **sluttet** : (karakter)fast, afrundet.

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 34

◀ **stødt over Martensens Forord til Dogmatik** : I forordet til *Den christelige Dogmatik* (1849, jf. nedenfor) skriver Martensen, at hans dogmatiske anskuelse i dette værk er den samme som ved hans forfatterskabs begyndelse. Hvorvidt han har ladet sig belære af »Tidernes Tegn«, må fremstillingen selv vise. Han fremhæver nødvendigheden af »en i sig selv sammenhængende theologisk Tænkning, ja theologisk Speculation« (s. II), om end han indrømmer, at de, som ikke føler trang til at tænke over troen, er i deres gode ret. Og han tilføjer – med adresse til SKs pseudonyme værker: »Og de, som ikke føle Drift til sammenhængende Tænkning, men kunne tilfredsstille sig selv ved at tænke i Strøtanker og Aphorismer, Indfald og Glimt, kunne ogsaa være i deres Ret, naar de for deres eget Vedkommende betragte sammenhængende Erkjendelse som uforuden. Men naar det i den senere Tid begynder at udpræges til et Slags Dogma, at *den* Troende aldeles ikke kan have nogen Interesse for at søge en sammenhængende Erkjendelse af Det, som er ham det Høieste; at *den* Troende ikke kan ville indlade sig paa nogen Speculation over de christelige Sandheder, fordi al Speculation kun er kosmisk, det vil sige: verdslig og hedensk; at *den* Troende maa betragte Begrebet om Troesvidenskab som en Selvmodsigtelse, der ophæver den ægte Christendom o. s. v.: da tilstaaer jeg, at saadanne Sætninger, selv naar jeg har hørt eller seet dem fremsatte med det Aandriges Paradoxie, for mig have havt saa lidet Overbevisende, at jeg deri kun kan see en stor Misforstaaelse og en ny, eller rettere sagt, en gammel Misviisning. Saa Meget har jeg deraf kunnet lære: at ligesom der var en Tid, da vi havde ikke Faa iblandt os, som altfor tidligt vare blevne absolute i Viden, saaledes fattes det nu igjen ikke paa Saadanne, som altfor tidligt ere blevne absolute i Troen. Saavidt jeg nemlig formaaer at skjønne, er der kun Een, som fuldkomment svarer til Begrebet om *den* Troende, nemlig hele den almindelige Kirke. Enhver af os Enkelte besidder kun Troen i et vist begrændset Maal og maae vel vogte os for, at vi ikke gjøre vort eget individuelle, maaskee noget eensidige, maaskee endogsaa noget sygelige Troesliv til Regel for alle de Troende. Kun hiin store Enkelte, der, som Apostelen lærer os, gennem Tiderne skal opvoxe til en fuldkommen Mand, kan fuldstændigt virkeliggjøre Begrebet om *den* Troende i dets Aandelighed, dets hele Alsidighed og rige Mangfoldighed, kan ene besidde Troens og alle Naadegavers Fylde«, s. III. Disse udtalelser blev især fremhævet og gendrevet af R. Nielsen i *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus«* og *Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«* (169,22), jf. fx s. 8, 42, 45ff., 48, 67, 129 og 131. – **Martensens**: Hans Lassen Martensen (1808-84), fra 1840 ekstraordinær og fra 1. sept. 1850 ordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet. Han blev lic.theol. i 1837, udnævnt til æresdoktor i Kiel i 1840, til hofprædikant i 1845 og ridder af Dannebrog i 1847. Han havde nylig udgivet det store værk *Den christelige Dogmatik*, Kbh. 1849, ktl. 653, der blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 167, den 19. juli 1849, og som SK if. boghandlerregning havde købt hos C.A. Reitzel den 18. juli 1849. Martensen havde endnu ikke forsvaret sig mod kritikken af sin dogmatik, hvilket først skete med *Dogmatiske Oplysninger. Et Leilighedsskrift*, Kbh. 1850, ktl. 654, der blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 136, den 13. juni 1850, og som SK if. boghandlerregning havde købt hos C.A. Reitzel den 12. juni 1850.

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 37

◀ **Diversionen mod Martensen** : dvs. den manøvre mod Martensen, som findes udtrykt i Nielsens sidste bøger (169,22). En diversion er egl. en gåen bort fra el. forandring af retning. Som militært udtryk betegner det en troppebevægelse, der afleder fjendens opmærksomhed fra det sted, hvor angrebet skal sættes ind.

I trykt udgave: Bind 23 side 170 linje 4

◀ **Jeg har aldrig kæmpet med Nogen, hvor der var Ære at vinde ved Seiren** : SK har muligvis haft afslutningen på Rasmus Nielsens *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus«* og *Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«* (169,22) i tankerne, hvor det bl.a. hedder: »Kan Dr. M. gjendrive mine Paastande, vinder han jo vel en Seier, ikke blot over mig (thi det betyder ikke stort), men muligviis endog over hver den

Enkelte, der, som 'Forordet' lyder, kun kan tænke i 'Strøtanker og Aphorismer, Indfald og Glimt' [169,37]. Finder han det derimod ikke passende at indlade sig i nogen videre Strid (da en saadan Strid muligviis kunde give Qvaklerier); behøver han endda ikke at være raadvild: han kan jo tie stille. Med mig er det en ganske anden Sag. Skulde jeg end befindes at have Ret, saa vinder jeg dog ingen Seier, da jeg jo ikke her oprindelig tager af mit Eget, men blot tilegner mig, hvad jeg mener at have lært af en Anden«, s. 131.

I trykt udgave: Bind 23 side 170 linje 5

◀ **Kampen med Heiberg var Nødværge** : Rimeligvis foranlediget af Heibergs nonchalante anmeldelse af *Enten - Eller* (1843) og lidt senere af sammes ensidige omtale af *Gjentagelsen* (1843) tog SK til genmæle i en række satiriske angreb på Heiberg, jf. især avisartiklen »Taksigelse til Hr. Professor Heiberg« (*Fædrelandet*, nr. 1168, 5. marts 1843), underskrevet 'Victor Eremita', og *Forord. Morskabslæsning for enkelte Stænder efter Tid og Leilighed af Nicolaus Notabene* (1844; SKS 4, 486-488). – **Heiberg**: Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), forfatter, direktør for Det kgl. Teater, på andet årti landets førende smagsdommer, om end han næsten havde indstillet sin kritiske virksomhed.

I trykt udgave: Bind 23 side 170 linje 6

◀ **er der nu gaaet snart 2 Aar hen** : dvs. siden SK sluttede venskab med Rasmus Nielsen i sommeren 1848.

I trykt udgave: Bind 23 side 170 linje 10

◀ **hverken Discipel eller Deslige** : Rasmus Nielsen blev opfattet som en discipel af SK, jf. fx journaloptegnelsen NB14:91 (SKS 22, 399f.) samt kommentaren hertil.

I trykt udgave: Bind 23 side 170 linje 12

◀ **forhenværende speculativ Professor** : hentyder til, at Rasmus Nielsen havde været en af den spekulative (hegelske) filosofis bannerførere (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 170 linje 16

◀ **Intet mindre end** : alt andet end, lige det modsatte af.

I trykt udgave: Bind 23 side 169m linje 10

◀ **Schüler** : ty. elev, discipel (170,12).

I trykt udgave: Bind 23 side 169 linje 11

◀ **hine Asketer** : Der sigtes måske til den asketiske bevægelse i kirkens første århundreder, hvis livspraksis havde rod i Johannes Døbers nøjsomhed (jf. Matt 3,4).

I trykt udgave: Bind 23 side 170 linje 29

◀ **henflye (...) til** : flygter hen til, tyer til.

I trykt udgave: Bind 23 side 170 linje 34

◀ **tilsikkert** : sikret, garanteret.

I trykt udgave: Bind 23 side 171 linje 14

◀ **saa gaaer idag ... ved et Jordskjælv** : formentlig allusion til det kraftige jordskjælv, der 1. nov. 1755 ramte Lissabon, hvorved størstedelen af byens bygninger blev ødelagt og tusindvis af mennesker omkom.

I trykt udgave: Bind 23 side 171 linje 14

◀ **protesterer** : gør indsigelse mod.

I trykt udgave: Bind 23 side 171 linje 30

◀ **hiint Pennestrøg, hvorved jeg kastede mig mod Pøbelagtigheden!** : Der sigtes til den såkaldte *Corsar*-affære i 1846. Som svar på P.L. Møllers (174,19) kritiske omtale af *Stadier paa Livets Vei* (1845) i årbogen *Gæa* (172,8) skrev SK en avisartikel, hvori han identificerede Møller med *Corsaren* (185,19). SK bad om selv 'at komme i *Corsaren*', da han ikke kunne acceptere, at han som den eneste da. forf. ikke hidtil var blevet skældt ud, men kun lovprist af bladet (172,11), jf. artiklen »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« under pseudonymet Frater Taciturnus i *Fædrelandet* den 27. dec. 1845 (nr. 2078, sp. 16653-16658). *Corsaren* svarede ved at bringe en række

satiriske artikler om, allusioner til og tegninger af SK, første gang den 2. jan. 1846 (nr. 276) og herefter regelmæssigt frem til 17. juli 1846 (nr. 304), men drillerierne fortsatte efter Goldschmidts afgang som redaktør i okt. 1846. Efter den anden *Corsar*-artikel den 9. jan. 1846 (nr. 277) svarede SK, igen alias Frater Taciturnus, i *Fædrelandet* den 10. jan. 1846 (nr. 9, sp. 65-68) med »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (jf. SV2 13, 468-471).

I trykt udgave: Bind 23 side 172 linje 2

◀ **Jeg tænkte at ophøre som Forfatter ... indleveret til Luno** : *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, hvormed SK ville afslutte sit forfatterskab, blev efter alt at dømme afleveret til Bianco Lunos Bogtrykkeri den 30. dec. 1845, dog således, at bogens allersidste sider, »En første og sidste Forklaring«, blev indleveret senere. Bogen var færdigtrykt den 20. feb. og udkom i kommission hos C.A. Reitzel den 27. feb. 1846.

I trykt udgave: Bind 23 side 172 linje 4

◀ **hiin Artikel i Gæa** : sigter til P.L. Møllers (174,19) artikel »Et Besøg i Sorø«, trykt den 22. dec. 1845 i Møllers æstetiske årbog *Gæa for 1846* (s. 144-187, især 172-180). Artiklen leverede en kras kritik af *Stadier paa Livets Vei* (1845).

I trykt udgave: Bind 23 side 172 linje 8

◀ **gjøre et høimodigt Skridt for »de Andre«** : 174,22. – **høimodigt**: storsindet, tappert.

I trykt udgave: Bind 23 side 172 linje 8

◀ **Goldschmidt, der havde udødeliggjort mig** : Der sigtes til, at SKs første pseudonym, udgiveren af *Enten – Eller*, i 1845 blev udødeliggjort i *Corsarens* spalter på bekostning af den liberale oppositions populære leder, »da Lehmann vil døe og blive glemt, men Victor Eremita aldrig døer«, nr. 269 (14. nov.), sp. 14. – **Goldschmidt**: Meïr Aron Goldschmidt (1819-87), da.-jødisk journalist og publicist, bl.a. forfatter til *En Jøde. Novelle af Adolph Meyer. Udgiven og forlagt af M. Goldschmidt*, Kbh. 1845, ktl. 1547. Grundlagde i 1840 *Corsaren* (185,19) og var bladets egentlige redaktør til 1846, hvor han afhændede bladet og tiltrådte en ét-årig udenlandsrejse; udgav fra dec. 1847 månedsskriftet (fra sept. 1849: ugeskriftet) *Nord og Syd*, hvortil han selv var hovedleverandør af stof.

I trykt udgave: Bind 23 side 172 linje 11

◀ **Renomee** : dvs. renommé.

I trykt udgave: Bind 23 side 172 linje 15

◀ **uegennyttigt at have sat Penge til for at være Forfatter** : et udsagn, SK ofte fremsætter, og som rimeligvis må fortolkes i forhold til de samlede udgifter, han havde knyttet til sin forfattereksistens, jf. Frithiof Brandt og Else Torkelin *Søren Kierkegaard og pengene*, 2. udg., Kbh. 1993 [1935]. Hertil knytter sig det forhold, at den store formue, SK arvede efter faderen, efterhånden var ved at være opbrugt. Se bl.a. journaloptegnelsen NB11:122, i *SKS* 22, 68,4f., samt kommentaren dertil.

I trykt udgave: Bind 23 side 172 linje 17

◀ **et fuldendt og erhvervet Forfatter-Renomee ... begynder forfra!** : Før *Corsar*-striden havde SK vundet et forfatternavn gennem sine pseudonyme værker fra *Enten – Eller* (1843) til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846); efter *Corsar*-striden havde han erhvervet sig et nyt, opbyggeligt forfatterrenommé gennem værker som *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847), *Kjerlighedens Gjæringer* (1847), *Christelige Taler* (1848) og hans sidst udgivne værk, altergangstalerne: »Ypperstepræsten« – »Tolderen« – »Synderinden« (14. nov. 1849).

I trykt udgave: Bind 23 side 172 linje 27

◀ **endelige** : timelige, verdslige.

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 1

◀ **αφορισμενος** : gr. (aphorisménos), dvs. ἀφορισμένος, afgrænset, afsondret, her: (lands)forvist, udstødt.

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 2

◀ **conform med** : ensartet med.

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 3

◀ **bedaaet** : bedraget, vildledt.

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 6

◀ **Fortjenstlige** : fortjenstfulde, prisværdige; i den lutherske dogmatik udtryk for den fejlagtige opfattelse, at man kan gøre sig fortjent over for Gud (til retfærdighed og frelse) i kraft af sine egne handlinger og præstationer, se fx artikel 4 og 6 i det første lutherske bekendelsesskrift *Den augsburgske Bekendelse* (1530).

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 7

◀ **at stifte Skole** : Flere ironiske røster havde bemærket, at SK netop var i færd med at danne skole, jf. fx J.M.L. Hjort, der i *Nyt Theologisk Tidsskrift* bd. 1, 1850, skrev: »Det er en Skjebnens Ironi, at Mag. K., denne afsagte Fiende af alt Skole- og Systemvæsen, nu selv optræder som Stifter af en Skole i Literaturen, der hidtil tæller tre Medlemmer – Hr. Z. (Breve af Cornelius), Prof. Nielsen og en vis H.H. (tvende ethisk religiøse Afhandlinger), foruden hvad der er gaaet over i Mag. Adlers Skrifter«, s. 136. Se også NB14:98 (SKS 22, 404) med kommentar.

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 7

◀ **Dette er mere og mere glemt siden Luther** : Bagved ligger den paulinsk-lutherske lære om forholdet mellem lov og evangelium, hvor loven dømmes mennesket og er en tugtemester til Kristus, mens evangeliet er det glædelige budskab om, at »Kristus er enden på loven til retfærdighed for enhver, som tror«, Rom 10,4. I den forstand kan lov og evangelium siges at være hhv. strenghed og mildhed. – **Luther**: Martin Luther (1483-1546), ty. teolog, augustiner munk (1505-24), prof. i Wittenberg; som protestantisk reformator den centrale skikkelse i det opgør med den middelalderlige teologiske tradition, pavemagten og romerkirken, som bl.a. førte til en nyordning af gudstjenesten og det kirkelige liv og til dannelse af en række evangelisk-lutherske kirkeordninger, især i Nordeuropa. Forfatter til en lang række teologiske, eksegetiske, opbyggelige og kirkepolitiske værker, talrige prædikener og salmer samt en ty. oversættelse af Biblen.

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 16

◀ **Goldschmidts hele Sidste** : hentyder til Goldschmidts (172,11) signalforandring efter udlandsrejsen 1847, markeret i første årgang af *Nord og Syd*, hvor han fremstod som besindighedens mand, hævdede at være indtrådt i et nyt, positivt livsstadium og offentligt gjorde op med P.L. Møllers 'æstetiske' livsholdning (jf. bd. 1, 1. kvartal 1848, s. 226f. hhv. 166-176; s. 167). Se SKs udførligere beskrivelse af dette forhold på et par løse blade under overskriften: »En ethisk Dom over Stud. Goldschmidts Senere ell. om hans Overgang til det Senere« (*Pap. X 6 B 251*).

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 29

◀ **siger i Anledning af Schacks Artikel ... leve af berømte Navne o: s: v:** : Der sigtes til en passage i Goldschmidts (172,11) pennefejde med politiker og forfatteren Hans Egede Schack (1820-59). Schack havde i maj 1849 vakt opsigts med pjecen *Om Slesvigs Deling*, hvori han foreslog en afståelse af de ty. områder i Slesvig, hvilket fremprovokede en skarp kritik. Han gentog imidlertid synspunktet i det af ham selv redigerede *1848. Ugeblad for politik og litteratur*, der efter programartiklen 24. sept. 1849 udkom i 26 firesidede numre fra 7. okt. 1849 til 31. marts 1850. Schack, der havde været medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling, opnåede ikke valg ved det første folketingsvalg i dec. 1849, men blev i feb. 1850 valgt ved et suppleringsvalg i Præstø amt. Goldschmidt havde fra begyndelsen været efter Schacks 'delingsteori', og efter at denne var blevet valgt til ting, hævdede Goldschmidt, at han i sit politiske program havde sløret sin 'delingsteori' for at vinde stemmer. Goldschmidts kritik og Schacks forsvar og modangreb vekslede gennem feb. og marts 1850, jf. bl.a. Goldschmidt i *Nord og Syd*, 1850, bd. 3, s. 172 (15. feb.), s. 214-16 (22. feb.), s. 247 (1. marts), s. 268-77 (8. marts) og s. 361-363 (26. marts), og Schack i *Fædrelandet*, 1850, nr. 52, 2. marts, s. 206f. (»Journalistisk Fripostighed«), og nr. 65, 18. marts, s. 259. I artiklen »'Flyveposten' & 'Nord og Syd' contra '1848'« i ugebladet *1848*, nr. 20 (17. feb. 1850, sp. 156-160) havde Schack vendt sig mod Goldschmidts angreb, mens han i det næste nummers »Tilbageblik paa Ugen« gav et polemisk overblik over debatten (jf. nr. 21, 24. feb. 1850, sp. 167f.). Den sidstnævnte artikel fik Goldschmidt til at udbryde: »Det er umuligt at vedligeholde en Discussion, naar Modstanderens Paastande nærme sig til Afsindighed, dvs. naar han af Vrede ikke veed, hvad han siger, men blot henkaster voldsomme og urimelige Yttringer for at beholde det sidste Ord. Hr. Schack, der nu har regnet os til de 'Ravne, som leve af Nationens bedste Navne', og simpelthen beskylder os for 'fræk Usandhed', paastaaer paany, at han ikke er gaaet over til 'Fædrelandets' Delingsteori (...). Det gaaer for vidt, Discussion og Beviser ere nu umulige, og Hr. Schacks grove Yttringer kunne vi ikke tjene ham med at gjengælde« (*Nord og Syd*, 1850, bd. 3, s. 247 (1. marts). SK vender senere tilbage til fejden (185,19). – **de Ravne, der leve af berømte Navne**: SK citerer Goldschmidt unøjagtigt, mens Goldschmidt nøjagtigt citerer 10. sang af Frederik Paludan-Müllers versepos *Adam Homo*, hvor en samling journalister beskrives således. Jf. *Adam Homo. Et Digt*, 1.-3. del, Kbh. 1842-49; 2. del, 1849, s. 246.

I trykt udgave: Bind 23 side 173 linje 31

◀ **Politieofficiant** : underordnet politifunktionær, politibetjent.

I trykt udgave: Bind 23 side 174 linje 1

◀ **Svend Andreas Olsen** : fiktiv person.

I trykt udgave: Bind 23 side 174 linje 3

◀ **Positionen afgjort seirrig taget ved Enten - Eller, og bevaret uforandret** : SKs første pseudonyme værk, *Enten - Eller* (1843), vakte stor sensation og var udsolgt i løbet af et par år. Værket blev udførligt og positivt anmeldt, og dets forfatter, pseudonymen Victor Eremita, blev ligefrem uødeliggjort i *Corsaren* (172,11).

I trykt udgave: Bind 23 side 174 linje 17

◀ **Da kom hiin lille Artikel af P. L. Møller** : 172,8. – **P. L. Møller**: Peder Ludvig Møller (1814-65), da. æstetiker, forf. og kritiker, redigerede 1843 et polemisk blad, *Arena*, og udgav 1845-47 en æstetisk årbog, *Gæa*. Møller bidrog desuden med artikler i forskellige blade, således »i 'Corsaren' (Adskillige satiriske Kritiker og Digte)«, jf. T.H. Erslew *Almindeligt Forfatter-Lexicon* bd. 1-3, Kbh. 1843-53, ktl. 954-969; bd. 2, 1847, s. 406. Ved årsskiftet 1847/48 begav P.L. Møller sig ud på en længere udlandsrejse, fra hvilken han aldrig vendte tilbage.

I trykt udgave: Bind 23 side 174 linje 19

◀ **Gjødvad** : Jens Finsteen Gjødvad (1811-91), da. jurist og journalist, siden 1841 medredaktør og -udgiver af *Fædrelandet*. Gjødvad var SKs nære ven, som bl.a. hjalp med korrekturlæsning og indgåelse af aftaler med trykkeriet.

I trykt udgave: Bind 23 side 174 linje 22

◀ **Men, (hvad jeg ogsaa sagde Gjødvad ... min Artikel)** : I en optegnelse fra maj 1852 i journalen NB25 skriver SK om denne samtale med Gjødvad: »Da jeg kastede mig mod Pøbel-Literaturen, da stod Gjødvad hos mig og ventede utaalmodigt paa den Artikel, der var den største Tjeneste, der den Gang kunde gjøres 'Fædrelandet', da de selv erkjendte, at Pøbel-Literaturens Udbredelse var saa uproportioneret, at det at ignorere ikke lod sig gjøre. – Saa handlede jeg« (*Pap. X 4 A 543*, s. 362f.). SK skriver i artiklen »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« (172,2), at P.L. Møllers artikel i sig selv er ubetydelig, og at han ved at skrive mod den »virkeligen [har] troet at gjøre Een og Anden en Tjeneste«. Dette sidste træk er dog ikke så betonet i artiklen, som det senere tager sig ud for SKs erindring; først i sin næste artikel, »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning«, der især var rettet mod *Corsaren*, erklærer han utvetydigt, at han har gjort »Skridtet for Andres Skyld«, altså det skridt »selv at begjere at blive udskjeldt« (*SV2 13*, 468).

I trykt udgave: Bind 23 side 174 linje 22

◀ **Saa kaster jeg mig mod Pøbelen** : 172,2.

I trykt udgave: Bind 23 side 174 linje 28

◀ **paa 4de Aar** : *Corsaren* begyndte sit angreb på SK den 2. jan. 1846 (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 174 linje 37

◀ **Tjeneste-Msk** : tyende.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 1

◀ **Sjouer** : løsarbejder, der i alm. ansås for at være rå og uden moral.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 1

◀ **mit Navn bruges som Skjeldsord, der raabes efter mig** : SK har i flere optegnelser klaget over, at hans fornavn, som han i øvrigt aldrig selv benyttede, begyndte at få status som et øgenavn; se fx NB14:85 (*SKS 22*, 394), NB7:109 (*SKS 21*, 134) el. NB10:99 (*SKS 21*, 307).

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 3

◀ **om mig og min Forfatter-Virksomhed tales der saa godt som aldrig paa Prent** : SK klager ofte – med en vis ret – over, at hans skrifter ikke rigtig anmeldes (se fx *SKS 22*, 392,15). I oversigten over årets

homiletiske litteratur i *Theologisk Tidsskrift* bd. 12, 1849, hedder det fx i forbindelse med et værk af SK: »Blandt den store Mængde opbyggelige Taler, hvorpaa vor Literatur i den nyeste Tid er saa rig, indtager Mag. Kierkegaards baade ved deres Antal og deres Indhold en saa mærkelig og eiendommelig Plads, at vi længe have ønsket at meddele en udførligere Anmeldelse af dem; men da vi helst ønskede os denne fra 'den Enkelte' hvem Forfatteren anseer for sin egentlige Læser (se hans Fortaler), er det hidtil blevet udsat at gjøre dette interessante literaire Phænomen til Gjenstand for en nærmere Betragtning i dette Tidsskrift«, s. 180. I C.E. Scharlings samtidige anmeldelse af Martensens dogmatik hedder det videre mht. SK: »Det er besynderligt, at endnu Ingen har gjort denne Forfatters Skrifter til Gjenstand for en udførligere Analyse, som de baade i sig selv fortjene, og hvortil der ved det Bifald, som de have vundet hos Læsere af høist forskiellige Dannelsesstrin, synes at være særlig Opfordring«, *Nyt Theologisk Tidsskrift*, bd. 1, 1850, s. 355. Se også indledningen til det senere anonyme skrift af Martensen-eleven Ludvig Gude *Om Magister S. Kierkegaards Forfattervirksomhed. Iagttagelser af en Landsbypræst*, Kbh. 1851. I øvrigt taltes dog en hel del om nogle af SKs værker, idet det netop var SK, som i den aktuelle debat om forholdet ml. tro og viden af især R. Nielsen (169,22) og P.M. Stilling (220,2) blev benyttet mod Martensen og den spekulative teologi.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 4

◀ **at nu fE Martensen nok tør slaae stort paa i et Forord** : hentyder til H.L. Martensens forord til *Den christelige Dogmatik* (169,37). – **slaae stort paa**: brovte, føre sig frem.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 11

◀ **min Broder Peter ... en piattet Anerkjendelse** : Der sigtes til det foredrag, SKs bror holdt på Roskilde præstekonvent den 30. okt. 1849, og som den 16. dec. samme år blev trykt i *Dansk Kirketidende*. Heri sammenlignes SK med Martensen (169,37), idet den første roses på den andens bekostning. Se journaloptegnelsen NB14:81 (SKS 22, 392) med kommentarer. – **Broder Peter**: Peter Christian Kierkegaard (1805-88), SKs storebror, disputerede 1836 for den teologiske licentiatgrad, manuducerede til teologisk embedseksamen frem til 1842, da han blev kaldet til sognepræst for Pedersborg og Kindertofte ved Sorø; han var nært knyttet til Grundtvig og et respekteret medlem af kredsen omkring denne.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 13

◀ **tør byde den Priis** : dvs. som man byder en pris tobak, en portion snus.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 16

◀ **høimodig** : storsindet, ædelmodig.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 17

◀ **vi vilde**: fejl for ville, præsens pluralis: vil.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 19

◀ **Biskop Mynster** : Jakob Peter Mynster (1775-1854), da. præst, forfatter, politiker, fra 1834 biskop over Sjællands stift, prædikede hyppigt i de københavnske kirker, især i Vor Frue Kirke og i Slotskirken.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 21

◀ **her paa Berget** : dvs. her på bjerget. Udtrykket hentyder til Ludvig Holbergs komedie *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg* (1731), hvor Jesper i anledning af, at Rasmus Berg er vendt hjem fra København med den idé, at jorden er rund, siger, at »her paa Bierget vil ingen troe det« (3. akt, 2. scene). Jf. *Den Danske Skue-Plads* bd. 1-7, Kbh. 1758 el. 1788 [1731-54], ktl. 1566-1567; bd. 5. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 21

◀ **reflecteret paa** : taget hensyn til.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 23

◀ **Han sagde engang til mig for et Par Aar siden: »men det ... slaaer paa.«** : SKs visitter hos Mynster kendes kun gennem SKs egen omtale. If. SK besøgte han Mynster i foråret 1846, hvilket skulle være første gang, siden han var optrådt som forfatter (jf. NB:57, SKS 20, 51f.). I de følgende år aflagde SK flere gange visit i bispegården, men det er usikkert, hvilket besøg der sigtes til med »for et Par Aar siden«, altså i foråret 1848. – **nærmest**: først og fremmest.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 24

◀ **et Point** : en pointe.

I trykt udgave: Bind 23 side 175 linje 29

◀ **hans Udgydelse dog vel ... stille mig for høit** : dvs. P.C. Kierkegaards foredrag om SK og Martensen (175,13) var i grunden motiveret af den ophøjede stilling, SK fik, da Rasmus Nielsen benyttede ham mod Martensen (169,37). SK benytter hyppigt ironisk grundtvigske prædikater som »kjerlig« og »hjertelig« om Peter Christian, jf. også NB17:106 (246,13).

I trykt udgave: Bind 23 side 175m linje 1

◀ **de Ældre** : Det kan ikke afgøres, hvem der sigtes til.

I trykt udgave: Bind 23 side 176 linje 7

◀ **Et Exempel (som ogsaa ... p. 667) ... udgjød han det for Herren** : overs. citat fra *J. Arndt Sämtliche geistreiche Bücher Vom wahren Christentum, Welche handeln Von heilsamer Buße / herzlicher Reue und Leid über die Sünde / wahren Glauben / auch heiligem Leben und Wandel der rechten wahren Christen*, 2. udg., Tübingen 1737 [1733], ktl. 276 (forkortet *Vom wahren Christentum*), »Vorrede Ueber das Dritte Buch«, s. 662-667; s. 667. Bøgerne 'om den sande kristendom' af den ty. teolog og opbyggelsesforfatter Johann Arndt (1555-1621) er udkommet i utallige udgaver; den berømte *Vier Bücher vom wahren Christentum* udkom o. 1605-10, men blev i slutningen af det 17. årh. forøget med to til i alt seks bøger. – Sml. 2 Sam 23,15-16: »Og David fik Lyst, og sagde: hvo [hvem] vil give mig Vand at drikke af den Brønd i Bethlehem, som er i Porten. Da brød de tre Vældige ind i Philisternes Leir, og droge Vand af Brønden i Bethlehem, som er i Porten, og de bare, og førde det til David; men han vilde ikke drikke deraf, men udøste det for HERREN« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 23 side 176 linje 14

◀ **Historien med Alexander ... høimodigt og heroisk** : Der sigtes til en anekdote om Alexander den Store (356-323 f.Kr.), hærfører og konge af Makedonien 336-323 f.Kr. Anekdoten findes bl.a. fortalt i kapitlet »Alexanders Tog indtil Slaget ved Arbela (333-331 før Chr. Fødsel)« i Beckers verdenshistorie, hvor det om Alexander hedder: »*Alexander* viiste jo ogsaa Exempler paa Kraft til at undvære, isærdeleshed engang da Hæren og Kongen paa en Marsch igiennem Ørkenen leed overordentligt af Tørst, og en Soldat i sin Hjelm bragte *Alexander* noget Vand, han havde fundet: 'Naar jeg alene vilde drikke, vilde jo disse her tabe Modet,' sagde *Alexander*, i det han pegede paa Hæren og udgiød Vandet paa Jorden. Dette Træk, der var saa herligt et Beviis paa Kongens frie Styrke og tillige en Yttring af hans menneskelige Følelser, hvormed han i en Grækers Aand aldrig aflod at behandle sine Soldater, vakte ogsaa en saadan Begeistring iblandt disse, at de ikke længer følte Hunger eller Tørst, men raabte til ham, at han kun skulde føre dem videre paa ubekjendte Veie, de skulde nok følge ham«, *Karl Friedrich Beckers Verdenshistorie*, omarbejdet af J.G. Woltmann, overs. og forøget af J. Riise, bd. 1-12, Kbh. 1822-29, ktl. 1972-1983; bd. 2, 1822, s. 647f. – **høimodigt**: storsindet, tappert.

I trykt udgave: Bind 23 side 176 linje 19

◀ **Spændkraften** : spændstigheden, elasticiteten, her: evnen til at spænde og især at holde i spænding.

I trykt udgave: Bind 23 side 176 linje 33

◀ **Continuitet** : forbindelse, sammenhæng.

I trykt udgave: Bind 23 side 177 linje 7

◀ **Videnskaben, der vil begribe Troen** : dvs. den spekulative (hegelianske) filosofi og teologi.

I trykt udgave: Bind 23 side 177 linje 16

◀ **»virkelige Xsten«** : Udtrykket spiller på den borgerlige rangforordnings distinktion ml. titulære og virkelige, dvs. udøvede, stillinger. Rangforordningen blev publiceret i den regelmæssigt udgivne *Kongelig Dansk Hof- og Stats-Calender*, hvori alle rangspersoner var anført.

I trykt udgave: Bind 23 side 177 linje 23

◀ **ja, saaledes er det** : hentydning til den ty. forfatter J.G. Hamanns reaktion mod den eng. rationalistiske filosof David Humes indvendinger mod kristendommen, jf. journaloptegnelsen AA:14.1 (SKS 17, 32) samt *Stadier paa Livets Vej*, SKS 6, 101.

I trykt udgave: Bind 23 side 177 linje 23

◀ **»Frygt og Bæven«** : dvs. *Frygt og Bæven. Dialektisk Lyrik af Johannes de silentio*, Kbh. 1843, i SKS 4, 99-210.

I trykt udgave: Bind 23 side 177 linje 29

◀ **Joh. de s. siger rigtigt ... i Lidenskab** : Johannes de silentio, pseudonym forfatter af *Frygt og Bæven*; der hentydes til *Frygt og Bæven*, SKS 4, 169f.; sml. 137f. – **udvise**: udtrykke, realisere, fremvise.

I trykt udgave: Bind 23 side 177 linje 30

◀ **Sara faaer et Barn ... føde Børn** : Abraham, der er hovedpersonen i *Frygt og Bæven*, er 100 år, og hans hustru, Sara, er 90 år, da Gud meddeler Abraham, at Sara skal føde dem sønnen Isak, jf. 1 Mos 17,15-21. Se *Frygt og Bæven*, SKS 4, 115f., 191f.

I trykt udgave: Bind 23 side 177 linje 35

◀ **Joh. d. s. bestandigt gjentagende ... ikke forstaae** : se fx *Frygt og Bæven*, SKS 4, 128, 159, 188f. og 200-207.

I trykt udgave: Bind 23 side 178 linje 1

◀ **det Ethiske er Anfægtelsen** : se fx *Frygt og Bæven*, SKS 4, 167f.

I trykt udgave: Bind 23 side 178 linje 3

◀ **Alt, siger han, dreier sig om den lidenskabelige Concentration** : 177,30.

I trykt udgave: Bind 23 side 178 linje 18

◀ **Naar saa En kommer og vil berigtige ham** : som fx Magnús Eiríksson under pseudonymet Theophilus Nicolaus (182,32).

I trykt udgave: Bind 23 side 178 linje 20

◀ **»som han vragede, førend han begyndte.«** : Hvis der er tale om et citat, er kilden ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 23 side 178 linje 25

◀ **indstændig** : indtrængende, inderlig.

I trykt udgave: Bind 23 side 179 linje 4

◀ **Bønnen den tause, tillidsfulde Overeenskomst med Gud** : formentlig allusion til Lessings lystspil *Minna von Barnhelm* (1767), 2. akt, 7. scene, hvor Minna siger, at en eneste taknemlig tanke mod himlen er den mest fuldkomne bøn; se *Tre Taler ved Tænkte Leiligheder* (1845), i SKS 5, 397,24, samt journaloptegnelsen JJ:291, i SKS 18, 232.

I trykt udgave: Bind 23 side 179 linje 13

◀ **vistnok** : ganske rigtigt, ganske vist.

I trykt udgave: Bind 23 side 179 linje 19

◀ **Martensen** : 169,37.

I trykt udgave: Bind 23 side 179 linje 23

◀ **betræffende** : hvad angår.

I trykt udgave: Bind 23 side 179 linje 25

◀ **Differentsen** : forskellen, stridspunktet.

I trykt udgave: Bind 23 side 179 linje 25

◀ **Erudition** : lærd dannelse, lærdom.

I trykt udgave: Bind 23 side 179 linje 30

◀ **Heterogenitet** : forskellighed, uensartethed.

I trykt udgave: Bind 23 side 179 linje 35

◀ **frisk væk** : rask væk, uden videre.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 1

◀ **avanceret** : fremkommet, frembragt.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 5

◀ **Han har skrevet en Dogmatik** : altså H.L. Martensens *Den christelige Dogmatik*, 1849 (169,37).

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 9

◀ **Qvæstioner** : spørgsmål, problemer, stridspunkter.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 10

◀ **Opholdelsen** : dvs. opretholdelsen, altså dogmet om Gud som den, der vedvarende skaber og opretholder det skabte.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 12

◀ **et Punkt han glider ... til Tænkning** : Det var netop spørgsmålet om troens forhold til tænkningen, der var hovedtemaet i den strid, Rasmus Nielsen begyndte med sit SK-påvirkede angreb på H.L. Martensens dogmatik (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 14

◀ **løber man med** : spiller på talemåden 'at løbe med en halv vind', dvs. ikke at vide fuld besked om det, man fortæller videre.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 24

◀ **es gehet vom Munde zu Munde** : ty. talemåde, der svarer til den danske: 'det går fra mund til mund'.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 24

◀ **i faveur af** : til fordel for.

I trykt udgave: Bind 23 side 180m linje 2

◀ **han er Prof., har et stort Embede** : 169,37.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 3

◀ **Fløiels-Forstykke ell. Mave** : Da Martensen var æresdoktor (169,37), måtte han formentlig bære fløjlsvinger og -forstykke på sit ornat (ofte nedsættende omtalt som 'fløjlsmave'), jf. forordning af 13. marts 1683 om klædedragter m.m., kap. 1, § 5, der dog kun rummer bestemmelser for »promoti Doctores in Theologia«, dvs. promoverede doktorer i teologi. Forordningen var stadig gældende på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 4

◀ **Ridder** : 169,37.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 4

◀ **har sat Penge til for at være Forf.** : 172,17.

I trykt udgave: Bind 23 side 180m linje 5

◀ **Fredags-Tale** : 167,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 180 linje 28

◀ **Socrates** : (o. 470-399 f.Kr.), gr. filosof, som intet skriftligt efterlod sig. Hans karakter, samtalekunst og metode findes skildret af tre samtidige forfattere, nemlig Aristofanes i komedien *Skyerne*, Xenofon i de fire 'sokratiske' skrifter (herunder mindeskriftet om Sokrates, *Memorabilia*) og Platon i dialogerne.

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 1

◀ **just Socrates Apologie ... dømte ham fra Livet** : sigter til den ironiske forsvarstale, som Sokrates holdt over for folkedomstolen, da han blev anklaget for at tro på andre guder end staten og for at fordærve Athens ungdom. Han blev kendt skyldig af et lille flertal, hvorefter han selv skulle foreslå en passende straf.

Han ønskede enten en ubetydelig pengebøde, som han straks kunne betale, eller den højeste æresbevisning, nemlig at blive bispist på rådhuset resten af sit liv, men i stedet for dette dømte et stort flertal ham til døden. Processen og forsvaret er først og fremmest kendt gennem Platons fremstilling i *Sokrates' Forsvarstale* (Platons Skrifter, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41]; bd. 1, s. 265-293).

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 2

◀ **Socrates har været anset for en Særling** : se fx Platons dialog *Theaitetos* (149a), hvor Sokrates, inden han begynder at forklare sin særlige jordemoderkunst, bemærker: »jeg ejer denne Kunst ganske i det skjulte. Og da Folk nu ikke ved det, saa siger de mig i hvert Fald ikke det paa, men blot at jeg er en stor Særling, der sætter Folk i Forlegenhed« (Platons Skrifter (181,2) bd. 6, s. 102). Jf. også *Alkibiades I* (106a) og *Symposion* (215a).

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 5

◀ **skjømte sig selv** : passe sig selv.

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 6

◀ **Folkeforsamlingen** : dvs. den folkedomstol med 501 medlemmer, der dømte Sokrates.

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 12

◀ **Wieland i hans Aristipp und seine Zeit 2den Deel p. 12 og 13** : jf. C.M. Wieland *Aristipp und einige seiner Zeitgenossen* bd. 1-4 (i C.M. Wielands *sämtliche Werke* bd. 33-36), Leipzig 1800-1801; bd. 2, 1800, s. 12f.: »Sokrates hielt es (mit Recht) seiner unwürdig, sich auf die boshaft alberne Anklage in eine Vertheidigung in gewöhnlicher Form einzulassen, gab auch nicht zu, dass einer von seinen Freunden für ihn aufträte. In der That, (nach dem, was man mir davon erzählt hat, zu urtheilen) ist nie etwas jämmerlicheres gehört worden, als die Beweise, womit der Schwätzer Melitus seine Anklage gut zu machen suchte. Sokrates hörte ihm lachend zu, und fand, sie bedürften keiner Widerlegung, da er sich auf die eigene Überzeugung der Richter berufen könne. 'Mein ganzes Leben, sagte er, ist die vollständigste Antwort auf die Beschuldigungen meiner Ankläger.' – Die ehrsamten Heliasten fanden sich durch die Kürze dieser Apologie beleidigt. Welcher [s. 13] Trotz, sagten sie unter einander, welcher Übermuth! das ist nicht zu dulden, das muss bestraft werden, wenn er auch sonst nichts verbrochen hat. Sie schritten zum Urtheil, und der Beklagte wurde mit 281 Steinen von 500 für schuldig erklärt. Weil es indessen doch ihre Meinung war, ihn, wenn er um Milderung der Strafe bäte, mit einer Geldbusse davon kommen zu lassen, so fragte man ihn, was er für eine Strafe verdient zu haben glaube? 'Lebenslänglich im Prytaneum unterhalten zu werden,' war seine Antwort. Diess brachte die Richter dermassen auf, dass sie unter grossem Lärm zu einer nachmahligen Stimmgebung schritten, wo sich dann ergab, dass er mit 360 Steinen zum Tode verurtheilt war.« – **Wieland:** Christoph Martin Wieland (1733-1813), ty. forf., fra 1769 prof. i filosofi ved akademiet i Erfurt. Den 'Aristipp', der anføres i titlen på Wielands værk, er den gr. filosof Aristippos (o. 435 - o. 365), grundlægger af den filosofiske skole: kyrenaikerne, der påkaldte sig Sokrates (181,1) som autoritet, ligesom Epikur senere påkaldte sig Aristippos.

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 17

◀ **ogsaa p. 38, 39, 40 findes gode Bemærkninger ... burde være flygtet** : jf. C.M. Wieland *Aristipp und einige seiner Zeitgenossen*: »Unter uns, Aristipp, ich glaube man sagt den Athenern und der Weisheit mehr Böses nach als sie verdienen. Der gute Sokrates hätte mit aller seiner Weisheit, die am Ende den Athenern weder warm noch kalt gab, ihrentwegen noch lange leben können, wenn er durch seine *Ironie*, und den *Faunischen* Muthwillen, alle Leute die sich mit ihm einliessen zu necken und in die Enge zu treiben, und durch das ewige Einmischen in fremde Angelegenheiten und alles besser wissen als andere, sich nicht schon seit langer Zeit *verhasst*, und durch seinen anscheinenden Müssiggang und seine armselige Lebensart noch oben drein *verächtlich* gemacht hätte. Nach *Solons Gesetzen* soll jeder Bürger der dritten Klasse entweder irgend eine nützliche und ehrliche Profession treiben, oder der Republik unmittelbare Dienste thun. Sokrates that, ihrer Meinung nach, weder dieses noch jenes: denn dass er tagtäglich an allen öffentlichen Orten zu sehen und zu hören war, und [s. 39] von einer Bude und Werkstatt zur andern ging, um die Leute mit seinen Fragen und Subtilitäten (wie sie es nannten) zu beunruhigen, wurde ihm natürlicher Weise von dem gemeinen Mann, und selbst von den meisten aus den höhern Klassen, für keine *Beschäftigung* und zu keinem *Verdienst* angerechnet, wie gut er selbst es auch damit meinen mochte. / Wenn wir niemand *Unrecht thun* wollen, Aristipp, müssen wir *billig* seyn. Um die Schuld der Athener in diesem fatalen Handel richtig abwägen zu können, müssten wir untersucht haben, ob sie in ihrer Lage und vermöge ihrer gewohnten Vorstellungsart anders von ihm denken konnten; und wer diess untersuchen wollte, müsste sich völlig an ihren Platz stellen können. / Hier in Syrakus hört man die verschiedensten Urtheile über diese Tragödie, die, so lange sie die Neuigkeit des Tages war, auch das Einzige war wovon überall gesprochen wurde. Die meisten hatten viel an dem Benehmen des Helden auszusetzen, besonders wurde der spottende und

trotzende Ton womit er sich gegen seine Richter vertheidigte oder vielmehr *nicht* vertheidigen *wollte*, fast allgemein getadelt. Doch fanden sich auch einige, denen dieser [s. 40] Ton der einzige schien, der sich für ihn schickte, wiewohl er leicht voraussehen konnte, was er ihm kosten werde. Aber in Einem Punkt stimmt ganz Syrakus überein, darin nehmlich; dass er unrecht gethan habe, den Beystand zur Flucht, den ihm sein Freund *Kriton* anbot und beynahe aufdrang, so eigensinnig auszuschlagen. Wenn er auch (sagt man) auf sich selbst und seine Freunde und Weib und Kinder keine Rücksicht nehmen wollte, so war es Pflicht eines guten Bürgers, den Athenern die Nachreue über ein ungerechtes Urtheil und den Tadel aller übrigen Griechen zu ersparen. Vornehmlich wurde der *Grund* seiner Weigerung ganz unhaltbar gefunden. 'Ich bin, sagte er, den Gesetzen der Republik Gehorsam schuldig; meine gesetzmässigen Richter haben mich nach dem Gesetz zum Tode verurtheilt; also bin ich schuldig das Urtheil an mir vollziehen zu lassen.' – Gleichwohl (wenden die andern Denkenden ein) war er selbst überzeugt, dass er *unschuldig* verurtheilt worden sey. Hatte diess seine Richtigkeit, so war er *nicht* nach dem Gesetz verurtheilt; denn das Gesetz verdammt keinen Unschuldigen. – 'Aber, sagte Sokrates, ich bin nicht zum Richter über meine Richter gesetzt; ich kann mich also ihrem Urtheil desswegen, weil es ungerecht ist, nicht entziehen; denn dadurch würde ich mich eigenmächtig zu *ihrem* Richter setzen.'
'«

I trykt udgave: Bind 23 side 181m linje 2

◀ **H: H:s to Afhandlinger** : dvs. SKs skrift *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger*, som udkom den 19. maj 1849 under pseudonymet H.H. Det består af de to afhandlinger: »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden? Et eenligt Menneskes Efterladenskab. Digterisk Forsøg« og »Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel«. Jf. SKS 11, 49-111.

I trykt udgave: Bind 23 side 181m linje 9

◀ **cfr saa igjen p. 55 o: fl.** : jf. C.M. Wieland *Aristipp und einige seiner Zeitgenossen* (181,17) bd. 2, 1800, s. 55-59: »'Es war seine Pflicht (sagen diese Virtuosen) Pflicht gegen Weib, Kinder und Freunde, sich selbst zu erhalten, und vornehmlich Pflicht gegen sein Vaterland, den Athenern die Nachreue über ein ungerechtes Urtheil zu ersparen. Denn, da er unschuldig war, so konnte ihn das Gesetz nicht verdammen; seine Verurtheilung war also eine schreiende Ungerechtigkeit.' – Aber woher wussten denn die Richter dass er unschuldig war? Die Klage schien bewiesen zu seyn, und er weigerte sich den Gegenbeweis zu führen. Die Richter mussten, den Gesetzen zu Folge, nicht nach dem, was sie glaubten oder nicht glaubten, sondern nach dem, was vor Gericht bewiesen und verhandelt worden war, sprechen. Sokrates hatte also Recht zu sagen; er sey durch die Gesetze von Athen gerichtet worden, und müsse sich, als ein guter Bürger, dem Urtheil unterwerfen. – 'Aber, sagen jene, er war sich doch seiner Unschuld bewusst.' – Unstreitig; die Frage ist nur: berechtigte ihn dieses Selbstbewusstseyn, das Urtheil seiner Richter zu kassieren, oder (was auf das nehmliche hinausläuft) sich demselben durch die Flucht zu entziehen? Konnt' er das, ohne sich zum Richter über seine Richter aufzuwerfen? Welcher Staat in der Welt möchte bestehen können, wenn die Bürger berechtigt wären, die Urtheile ihrer Obrig- [s. 56] keit zu kontrollieren, und wenn jeder Ausspruch, den das Gesetz aus dem Munde seiner Wortführer über sie und ihre Handlungen, Ansprüche, oder Streitigkeiten unter einander, gethan hätte, einer eigenmächtigen Revision der interessierten Parteyen unterworfen wäre? Der Bürger eines Staats begiebt sich eben dadurch, dass er sich den Gesetzen desselben und der gesetzmässig angeordneten Obrigkeit unterwirft, alles Rechts, sich gegen ihre Entscheidungen aufzulehnen, oder die Vollziehung derselben zu verhindern. – 'Aber (wendet man ein) warum empört sich gegen diesen unläugbaren Ausspruch der Vernunft ein gebieterisches Gefühl in uns, welches wir nicht zum Schweigen bringen können?' – Mich dünkt, Hippias, du hast hierauf die wahre Antwort gefunden. Diess Gefühl hängt an einer andern Ordnung der Dinge; es ist weder mehr noch weniger als der mächtige Erhaltungstrieb, den die Natur in alle lebende Wesen gelegt hat. Nur darin kann ich dir nicht beystimmen, wenn du diesen Trieb zum höchsten Naturgesetz und den Gehorsam gegen dieses Gesetz zu einer Pflicht machst, welcher alle andern weichen müssen; denn, nach meinem Begriff, vernichtetst du dadurch sogar die blosser Möglichkeit dessen was ich mit Sokrates *Tugend* nenne. Ich werde zur Selbsterhaltung von der Natur aufgefordert, und bin *berechtigt*, [s. 57] meiner Erhaltung alle andern Pflichten, im Fall des Zusammenstosses, nachzusetzen; aber ich bin nicht dazu *verbunden*. Ich bin ein freyes Wesen; will ich mich meines Rechtes begeben und mich selbst für andere aufopfern, so ist keine Macht in der ganzen Natur berechtigt mich daran zu hindern. Beruht nicht die wesentlichste Pflicht des Bürgers, sein Leben für die Vertheidigung seines Vaterlandes zu wagen und hinzugeben, lediglich auf diesem Rechte? Überhaupt kenne ich keine Tugend, die nicht in freywilliger Aufopferung *besteht*, und von der Grösse des Opfers ihren höhern oder niedern Werth erhält. Tugend ist, nach meinem Begriff, *moralisches Heldenthum*; niemand ist verbunden ein Held zu seyn. Ich verdenke es daher einem Schuldigen nicht, wenn er sein nach dem Gesetz verwirktes Leben durch die Flucht rettet: aber ich ehre und bewundere den Schuldlosverurtheilten, der lieber sich selbst aufopfern, als seinen Mitbürgern ein Beyspiel des Ungehorsams gegen die Gesetze geben will. Eine so edelmüthige Gesinnung mag (wenn man will) an jedem andern als etwas Verdienstliches angesehen werden: an Sokrates war sie nicht mehr, als was alle, die ihn kannten, von ihm zu erwarten befugt waren. Hatte er nicht bey jeder Gelegenheit zu erkennen [s. 58] gegeben, dass er die Rechte des Menschen den Pflichten des *Bürgers* unterordne? Hatte er nicht das Hauptgeschäft seines Lebens daraus gemacht, seiner Republik *gute Bürger* zu erziehen, und sich selbst als ein Vorbild aller *Bürgertugenden* darzustellen? War es nicht eine auszuzeichnende Eigenschaft seiner Sittenlehre, dass er sogar die guten Angewöhnungen, zu welchen uns die Pflicht gegen uns selbst

auffordert, vorzüglich desswegen zu empfehlen pflegte, weil sie uns geschickter machten, unsre *Bürgerpflichten* zu erfüllen? Wie wäre es einem *solchen* Manne angestanden, ein *solches* Leben, bloss um dessen Dauer zu fristen, so nah am Ziele noch durch eine Handlung zu entehren, wodurch er seine eigenen Grundsätze so gröblich verläugnet haben würde? Die standhafte Weigerung, seine Bande von Kriton zerreißen zu lassen, setzte seinem ganzen Leben die Krone auf: da hingegen, wenn er dem Triebe der Selbsterhaltung und den Bitten seines Freundes nachgab, diese einzige Schwachheit seine eigene Überzeugung von der Wahrheit seiner Lehre verdächtig gemacht, und die gute Wirkung seines bisherigen Beyspiels entkräftet, ja bey vielen gänzlich vernichtet, ihn selbst aber auf ewig in den grossen Hausen der alltäglichen Menschen herabgestossen hätte, die keinen höhern Beweggrund kennen [s. 59] als ihren persönlichen Vortheil, und immer bereit sind, diesem das Beste des ganzen Menschengeschlechts aufzuopfern. / Übrigens wollen wir nicht vergessen, dass Sokrates auch von *seinem Dämonion* (wie er dem Kriton gesagt haben soll) von der Flucht aus dem Gefängniss abgehalten wurde, und also voraus versichert war, dass die Sache übel ablaufen würde. Ich denke, wir werden den *Helden* überhaupt kein Unrecht thun, wenn wir voraussetzen, dass sie *alle*, so viel ihrer je gewesen sind, immer mehr oder minder ein wenig geschwärmt haben. Sokrates glaubte in ganzem Ernst an eine göttliche Stimme, die sich von Zeit zu Zeit in seinem Innern hören lasse; und für einen so einfachen schlichten Mann wäre diess Einzige schon mehr als hinreichend gewesen, ihm so viel Stärke zu geben, als er nöthig hatte, in einem Alter von mehr als siebzig Jahren dem Tode mit Muth entgegen zu gehen. Und so viel von Sokrates ehrwürdigen Andenkens.«

I trykt udgave: Bind 23 side 181m linje 9

◀ **Stilleben** : ty. stille liv, normalt brugt som genrebetegnelse inden for malerkunsten. SK bruger her udtrykket om menneskets indre skjulte liv el. om det private liv, der ikke vækker opmærksomhed.

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 25

◀ **ublodige** : egl. som ikke er besmurt med (eget eller andres) blod; som er uden ydre tegn på forfølgelse. Sml. *Pap.* VIII 2 B 185, hvor det bl.a. hedder: »O, disse Pressens Offere de ere ublodige, det er ikke som naar En bliver overfaldet paa Landeveien og myrdet, hvor det bliver vitterligt, at det var et Mord, Politiet styrter til o: s: v:, hvor Lægen kan see, at Saaret var dødeligt, istedetfor at Pressens Offere egl. i Henseende til Dødens Aarsag spotte Lægekunsten.«

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 30

◀ **Pressen slaer jo ikke ihjel - som det hykkelsk nok hedder** : Kilde ikke identificeret. - **hykkelsk**: hyklerisk.

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 30

◀ **combinerede** : sammensatte.

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 33

◀ **difficile** : vanskelige, besværlige (at behandle).

I trykt udgave: Bind 23 side 181 linje 33

◀ **Renomee** : dvs. renommé.

I trykt udgave: Bind 23 side 182 linje 15

◀ **føie** : kort.

I trykt udgave: Bind 23 side 182 linje 20

◀ **Theophilus Nicolaus** : Under dette pseudonym havde den teologiske forfatter Magnús Eiríksson (1806-81) netop udgivet stridsskriftet *Er Troen et Paradox og »i Kraft af det Absurde«? et Spørgsmaal foranlediget ved »Frygt og Bæven, af Johannes de silentio«, besvaret ved Hjælp af en Troes-Ridders fortrolige Meddelelser, til fælles Opbyggelse for Jøder, Christne og Muhamedanere, af bemeldte Troes-Ridders Broder Theophilus Nicolaus*, Kbh. 1850, ktl. 831; værket blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 59, 11. marts 1850. SK har andetsteds udkastet en polemik mod denne Eiríkssons bog, jf. *Pap.* X 6 B 68-82.

I trykt udgave: Bind 23 side 182 linje 32

◀ **Klodderagtighed** : klodsethed, dumhed.

I trykt udgave: Bind 23 side 182 linje 33

◀ **tager Parties** : indtager sin rolle, påtager sig sin opgave.

I trykt udgave: Bind 23 side 182 linje 33

◀ **Kunst-Anlæg** : kunstnerisk fremstilling, plan, ordning; i forhold til SKs pseudonyme værker den indirekte, eksperimenterende form.

I trykt udgave: Bind 23 side 182 linje 34

◀ **Joh. Climacus erklærer selv, at han ikke har Troen** : hentyder til Johannes Climacus' afsluttende erklæring i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), hvor han skriver: »Undertegnede, Johannes Climacus, der har skrevet denne Bog, udgiver sig ikke for at være en Christen (...) Han er en Humorist«, SKS 7, 560,3f.

I trykt udgave: Bind 23 side 182 linje 35

◀ **Theophilus Nicolaus fremstiller den Troende** : Magnús Eiríksson giver i sit skrift (182,32) en ihærdig kritik af det trosbegreb, som fremstilles af Johannes de silentio i SKs pseudonyme skrift *Frygt og Bæven* (1843), og som det siden udvikles under et andet pseudonym, nemlig Johannes Climacus i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*. Gennem hele bogen, men især i kapitlet »Troes-Paradoxet, saaledes som det fremtræder i 'Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift af Johannes Climacus'« (s. 149-181), angriber Eiríksson SKs pseudonyme trosbegreb (absurditetsprincippet) ud fra egen troserfaring; pseudonymerne udviser »Mangel paa sandt og sikkert Kjendskab til den sande Tro, Mangel paa egen Livserfaring paa Troens Gebet; thi, hvor der i denne Henseende er tilstrækkelig Livserfaring, kan den Overbeviisning ikke udeblive, at ovennævnte Udgangspunct ikke blot kan, men maa forlades« (s. 178f.). Eiríkssons kritik af Climacus er tillige rettet mod R. Nielsen (169,22) og P.M. Stilling (220,2), som i den aktuelle strid overtog absurditetsprincippet for at vende det mod H.L. Martensen (169,37).

I trykt udgave: Bind 23 side 182 linje 35

◀ **bona fide** : lat. i god tro.

I trykt udgave: Bind 23 side 183 linje 4

◀ **Jeg identificeres udenvidere med mine Pseudonymer** : SK klager ofte i sine journaler over, at han uden videre tillægges de meninger, som han har udtalt under pseudonym. I et tillæg til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* fra 1846 (SKS 7, 569-573) havde han ellers udtrykkeligt bedt om, at man gjorde denne distinktion. Eiríksson synes dog at respektere pseudonymitet, om end han if. SK sammenblender Johannes de silentio og Johannes Climacus (*Pap. X 6 B 71*).

I trykt udgave: Bind 23 side 183 linje 11

◀ **Guds udvalgte Redskaber** : Udtrykket hentyder til ApG 9,15-16, hvor Herren befaler Ananias at gå hen til den nyomvendte Paulus: »Gå! For han er det redskab, jeg har udvalgt til at bringe mit navn frem for hedninger og konger og Israels børn, og jeg vil vise ham, hvor meget han skal lide for mit navns skyld.«

I trykt udgave: Bind 23 side 183 linje 16

◀ **Paulus blev kaldet ved en Aabenbaring** : hentyder til beretningen om Paulus' omvendelse, ApG. 9,1-19. Paulus, også kaldet Saulus, havde deltaget aktivt i de første forsøg på at tilintetgøre den kristne menighed i Jerusalem og truet Jesu disciple med døden. Optændt af raseri gik han til ypperstepræsten og fik fuldmagt til at drage til Damaskus for at pågribe de kristne dér og føre dem til Jerusalem. Da han nærmede sig Damaskus, blev han pludselig omstrålet af et stærkt lys fra himlen, faldt til jorden og hørte en røst sige: »Saul, Saul, hvorfor forfølger du mig?« (v. 4). Da Paulus spurgte, hvem der talte, fik han svaret: »Jeg er Jesus, som du forfølger. Men rejs dig og gå ind i byen, så vil du få at vide, hvad du skal gøre« (v. 6). - **Paulus**: den betydeligste skikkelse i den ældste kristendom, formentlig henrettet o. 65 i Rom. De 13 breve, der i NT er overleveret under Paulus' navn, blev på SKs tid almindeligvis alle anset for ægte; i dag regnes normalt kun de syv eller ni for ægte, heriblandt Romerbrevet, de to Korintherbreve og Galaterbrevet.

I trykt udgave: Bind 23 side 183 linje 30

◀ **confortabel** : dvs. komfortabel.

I trykt udgave: Bind 23 side 183 linje 32

◀ **Medlevende** : samtidige.

I trykt udgave: Bind 23 side 183 linje 33

◀ **Platos**: 187,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 184 linje 18

◀ **Goldschmidt** : 172,11.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 16

◀ **Metamorphoser** : forvandlinger, omdannelser.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 19

◀ **Livs Udvikling** : dvs. livsudvikling.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 19

◀ **dette han har hittet paa, at »Corsaren« er første Stadium** : sigter til M.A.Goldschmidts (172,11) signalforandring med *Nord og Syd* (173,29) samt til hans fejde med H.E. Schack (173,31). Schack havde kaldt Goldschmidts gengivelse af hans synspunkter for en »sand Corsar-Fripostighed« (*Fædrelandet*, 1850, nr. 52, s. 207, 2. marts), hvortil Goldschmidt svarede: »Hr. Schack paakalder sluttelig Erindringen om 'Corsaren' imod os. Ja, vi have skrevet 'Corsaren', eller jeg, M. Goldschmidt, har skrevet 'Corsaren'. – Nogle regne os det endnu til Onde, og det, at vi have opgivet 'det Onde', regne de os ikke til gode. Det er barmhjertige og dydige Mennesker, som helst saae os være 'Corsar' endnu, eller det er geometrisk-psychologiske Folk, som ikke kunne eller ikke ville forstaae en menneskelig Udvikling, og som paa vort nærværende Trin saa saare menneskekjærlig ønske at kaste et tilbagelagt Udviklingstrin for vore Fødder, for at vi skulle snuble; eller det er ganske simpelt Fjender, Folk, hvis Forfængelighed vi have saaret, og jo ømmere Forfængeligheden er, desto dybere er Naget. / Men til dem hører hr. Schack ikke, det er heller ikke hans Mening at paakalde deres Instincter for at indtage dem imod os og skaffe sig en Allieret – vel? Eller regner Hr. Schack os 'Corsaren' til Onde, da have vi en Autoritet for os, en Mand, hvem Hr. S. rigtignok undertiden priisgiver lidt, men hvem han dog af Hjertet elsker og høiagter. Denne Mand yttrede i sidste Efteraar, at 'Corsaren' havde udmærket sig 'ikke blot ved den almindelige danske Gemytlighed', men ogsaa 'ved et næppe noksom paaskjønnet høiere Element'. Han anførte Exempler og udbrød: 'Hvilken træffende Ironi, hvilken alvorlig Beklagelse!' Han roste hos den 'et genialt Blik for det Falske og især for det Smagløse' og opfordrede os til, nu ikke at lægge Baand paa denne Guds Gave, men 'ret slaae os løs'. Denne Mand var Hr. Schack selv i '1848' af 11te Novbr. 1849. Men Hr. Schack har maaskee nu opgivet denne Theori. Dog, naar Hr. Schack gaaer over fra en Theori til en anden, er det altid med en yderst fiin Nuance; han mener endnu, at vi ret skulle slaae os løs, kun ikke paa ham. / Vi mene, at vi kunne 'slaae os løs' altid, naar Lunet blot træder i Sandhedens Tjeneste – Læseren maa afgjøre, om vi i denne Sag have sagt Sandhed« (*Nord og Syd*, 8. marts 1850, bd. 3, s. 275-277). Schack svarede bl.a. ved at opregne nogle grunde til, at Goldschmidt synes så opbragt: »Eller er det mit Udsagn om, at 'Corsaren' dukker frem i 'Nord og Syd', og skulde min Misbilligelse heraf komme i Strid med mine tidligere Ytringer? Heller ikke dette kan jeg indrømme: nu som tidligere er det min Mening, at 'Corsaren' var god for sig: at 'N. og S.' ikke er godt for sig, men at det bliver endnu meget mindre godt, naar 'det tilbagelagte Udviklingstrin' idelig faaer Lov til 'at slaae sig løs'. NB. saalænge det aabenbart er Meningen, at det skulde være bundent. Aut Cæsar, det vil sige: 'Corsaren' – aut nihil, det vil sige 'Nord og Syd'« (*Fædrelandet*, 18. marts 1850, nr. 65, s. 259). – »**Corsaren**«: M.A. Goldschmidt grundlagde okt. 1840 det satiriske ugeskrift *Corsaren* og var indtil okt. 1846 bladets egl. redaktør. Bladets satiriske artikler blev suppleret med tegninger af Peter Klæstrup, som bidrog til at give det et stort publikum. I midten af 1840'erne udkom bladet i et oplag på o. 3.000, dobbelt så mange som det førende liberale dagblad *Fædrelandet* kunne præstere og kun nogle hundrede færre end den halvofficielle statsavis *Berlingske Tidende*.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 19

◀ **udviser** : fremviser.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 22

◀ **Merkwürdigheid** : (spørg.) efter ty. Merkwürdigkeit; mærkværdighed.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 22

◀ **Ellers pleier dog det Comiske at være det sidste** : sigter til den spekulative og hegelianske æstetik, der tilskrev det komiske en højere sandhedsværdi end det tragiske, jf. *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, i *SKS* 7, 42 og 464, og kommentarerne hertil.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 23

◀ **Comedien ender ganske rigtig Hegels Æsthetik** : se de sidste sider af Hegels *Vorlesungen über die Aesthetik*, udg. af H.G. Hotho, bd. 1-3, Berlin 1835-38, ktl. 1384-1386. – **Hegel**: Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof, 1801-06 privatdocent (ekstraordinær prof.) i Jena, 1816-18 prof. i Heidelberg

og fra 1818 til sin død prof. i Berlin.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 23

◀ **Aristophanes** : gr. komediedigter (o. 445-388 f.Kr.), af hvem 11 komedier er bevaret, herunder *Skyerne*, hvis skildring af Sokrates (181,1) if. SK kom sandheden om den historiske Sokrates nærmest, idet den komiske opfattelse altid er den afsluttende. Jf. *Om Begrebet Ironi* (1841), i *SKS 1*, 179-206.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 24

◀ **synderlig** : mærkelig, sælsom.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 25

◀ **Clinicum** : alm. latiniseret form af 'klinik', her formentlig i betydningen: undersøgelse (i praksis) og beskrivelse af en patients sygdom.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 29

◀ **sædelig Opløsning** : moralsk forfald.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 29

◀ **som Forf.** : dvs. som forfatter i eget navn.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 30

◀ **udvist** : benyttet mig af, stillet til skue.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 30

◀ **det er blevet benyttet som tjenende af Pseudonymer** : se fx *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), hvori Johannes Climacus udfolder en hel teori om det komiske, jf. *SKS 7*, 465-477.

I trykt udgave: Bind 23 side 185 linje 30

◀ **Socrates** : 181,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 186 linje 3

◀ **Dyden lader sig ikke lære** : Sokrates diskuterer, hvad dyd er, og hvorvidt den kan læres, i en række af Platons dialoger; se SKs fremstilling i *Om Begrebet Ironi* (1841; i *SKS 1*, 119) og i *Philosophiske Smuler* (1844; i *SKS 4*, 218f. og kommentaren hertil).

I trykt udgave: Bind 23 side 186 linje 5

◀ **bona fide** : lat. i god tro.

I trykt udgave: Bind 23 side 186 linje 13

◀ **Naar der er Ildløs et Sted ... det brændende Sted** : I tilfælde af ildebrand lød der i København et virvar af råb, klokker, piber og trommer; men at trommeslageren først skulle stille sig uden for det brændende hus, har ikke kunnet verificeres. SK kunne imidlertid hentyde til en konkret begivenhed, nemlig Pjaltensborgs brand den 26. marts 1850, som han kunne iagttage fra sit vindue (SK flyttede den 16. april).

I trykt udgave: Bind 23 side 186 linje 17

◀ **honor** : dvs. honneur, fr. honnør.

I trykt udgave: Bind 23 side 186 linje 20

◀ **naar en Mand skulde henrettes ... for Øvrigheden** : På SKs tid var der dødsstraf. En henrettelse foregik ved, at bødlen huggede hovedet af den dømte med en økse. Det kunne ske på retterstedet på Amager, hvor offentlighedens repræsentanter, bl.a. en juridisk embedsmand, en læge og en præst (jf. *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685], kap. 6, art. 4) var mødt op foruden den nysgerrige tilskuerskare.

I trykt udgave: Bind 23 side 186 linje 22

◀ **Plato** : Platon (427-347 f.Kr.), gr. filosof, elev af Sokrates, som desuden er den gennemgående

hovedperson i Platons dialoger, der hyppigt polemiserer mod sofisterne.

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 1

◀ **mærkeligt** : bemærkelsesværdigt.

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 2

◀ **Plato vil i Republiken have »Digterne« udviste af Staten** : hentyder specielt til 10. bog af Platons *Staten* (595a-608b), hvor der argumenteres for, at der ikke bør være digtere i den ideale stat, da de dels ikke gengiver den sande virkelighed, dels mere appellerer til følelser end til fornuft (*Platons Skrifter* (181,2) bd. 5, s. 189-207).

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 2

◀ **angriber ellers oftere »Digterne«** : se fx *Sokrates' Forsvarstale* (22a-b, *Platons Skrifter* (181,2) bd. 1, 270f.), el. dialogerne *Faidros* og *Ion* (passim).

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 3

◀ **μεταβασις εις αλλο γενοσ** : gr. (metábasis eis állo génos) overgang til en anden art el. (begrebs-)sfære; pludseligt spring i en bevisførelse el. argumentation, hvor man giver sig til at tale om noget andet end det, som sagen drejer sig om. Udtrykket, der er alm. benyttet, kan føres tilbage til den gr. filosof Aristoteles.

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 9

◀ **et Ord af Aristipp ... »Du forlanger ... erklærede Digter-Fjende.«** : SK oversætter fra passagen: »Aber du verlangst meine Meinung von dieser neuen *Dichtung* unsers erklärten *Dichterfeindes* ausführlich zu lesen, und hast mich gewisser Massen in die Nothwendigkeit gesetzt dir zu Willen zu seyn, da ich nicht umhin kann, ihn gegen einen Vorwurf zu vertheidigen, den du ihm machst, und der, neben so vielen andern, die er nur zu sehr verdient, mit deiner Erlaubniss, gerade der Einzige ist, von welchem ich ihn frey gesprochen wissen möchte«, *Aristipp und einige seiner Zeitgenossen* (181,17) bd. 4, 1801, s. 34. - **Aristipp**: 181,17. - **Platos Republik**: dvs. Platons *Staten*, hvori digtekunsten angribes for manglende moral (2. og 3. bog, 376d - 398b, *Platons Skrifter* (181,2) bd. 4, s. 89-118), og hvori digterne ikke ønskes velkomne i den ideale stat (187,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 15

◀ **udviser** : viser, udtrykker, udpeger.

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 26

◀ **beflitter** : bestræber.

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 34

◀ **den hele ypperlige ... ikke Lønnen skal friste** : SK knytter vistnok an til Wielands fremstilling i *Aristipp und einige seiner Zeitgenossen* (181,17) bd. 4, 1801, s. 64-66, og specielt til 2. bog af Platons *Staten*.

I trykt udgave: Bind 23 side 187 linje 35

◀ **her stikker just Hemmeligheden** : dvs. det er netop forklaringen; talemåden findes optegnet i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 1, s. 404.

I trykt udgave: Bind 23 side 188 linje 15

◀ **Lovtale over denne Verden ... der Intet har at give.** : SK oversætter næsten nøjagtigt følgende passage i Wielands *Aristipp und einige seiner Zeitgenossen* (181,17), 4. bog: »Der Gerechte, sagen die Lobredner der Ungerechtigkeith, wird gegeisselt, auf die Folter gespannt und in Ketten gelegt werden; man wird ihm die Augen ausbrennen, und nachdem er alle nur ersinnliche Misshandlungen erduldet hat, wird er ans Kreuz geschlagen werden, und nun zu spät einsehen, dass man zwar rechtschaffen *scheinen*, aber kein Thor seyn muss es *wirklich zu seyn*. Wie herrlich ist hingegen das Loos des Ungerechten, der die Klugheit hat, die öffentliche Meinung auf seine Seite zu bringen, und während er sich unter der Larve der Tugend ungestraft alles erlauben kann, für einen rechtschaffnen und verdienstvollen Mann gehalten zu werden? Die höchsten Ehrenstellen im Staat erwarten seiner; er kann [s.68] heirathen wo er will, und die Seinigen ausgeben an wen er will; jedermann rechnet sichs zur Ehre in Verhältniss und Verbindung mit ihm zu kommen; ihm, dem kein Mittel zu seinem Zweck zu schlecht ist, schlägt alles zum Vortheil an; bey allen Gelegenheiten weiss er andern den Rank abzulaufen, kurz er wird ein reicher und gewaltiger Mann, und ist also im Stande, seinen Freunden nützlich zu seyn, seinen Feinden zu schaden, und die Götter selbst durch

häufige Opfer und reiche Weihgeschenke zu gewinnen, so dass er ihnen lieber seyn wird, als der Gerechte, der nichts zu geben hat'«, s. 67f. Replikken hos Wieland bygger på 2. bog af Platons *Staten* (361d ff.), hvor Glaukon taler uretfærdighedens sag (jf. *Platons Skrifter* (181,2) bd. 4, s. 70f.). – **silde:** sent. – **vistnok:** ganske vist, rigtignok.

I trykt udgave: Bind 23 side 188m linje 5

◀ **at man saadan giver det Udseende af at jeg er sær, lidt gal o: s: v:** : 168,30.

I trykt udgave: Bind 23 side 188 linje 33

◀ **endelige** : timelige, verdslige.

I trykt udgave: Bind 23 side 188 linje 35

◀ **vistnok** : rigtignok, ganske vist.

I trykt udgave: Bind 23 side 188 linje 38

◀ **sædelig** : anstændig, dydig.

I trykt udgave: Bind 23 side 189 linje 11

◀ **Om den Mishandling jeg har lidt** : dvs. i forbindelse med *Corsarens* angreb på SK (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 189 linje 22

◀ **Man tog mit Fornavn ... idelig med det paa Gaden** : se fx journaloptegnelserne NB7:109 (SKS 21, 134), NB10:99 (SKS 21, 307) og NB14:85 (SKS 22, 394), hvori SK harcelerer over den tilsyneladende tiltagende brug af navnet Søren, som SK forresten aldrig benyttede på sine bøger. – **brugde:** dvs. brugte.

I trykt udgave: Bind 23 side 189 linje 28

◀ **Man gjorde mig til en Carricatur, kjendt af ethvert Barn** : se fx NB:15 (SKS 20, 26f.), hvor SK beskriver, hvordan byens drenge kendte ham fra *Corsarens* karikaturtegninger.

I trykt udgave: Bind 23 side 189 linje 31

◀ **man skrev, at mine Buxer ... kortere end den anden** : *Corsaren* (185,19) havde i perioden jan.-maj 1846 grinagtiggjort SKs fysiske fremtoning gennem forskellige indslag, ikke mindst Peter Klæstrups tegninger, hvori SKs korte bukseben af ulige længde og hans tynde ben blev betonet (se fx illustrationerne 4, 6, 11, 12, 13 og 14, i SKS K20, 41-44). Det medførte, at SK på gaden ofte – if. ham selv – måtte døje pøbelens og gadedrengenes chikaner. – **Tomme:** Indtil metersystemets indførelse i 1907 var en tomme et officielt da. længdemål svarende til 112 fod, dvs. 26,154 mm.

I trykt udgave: Bind 23 side 189 linje 33

◀ **i Flyveposten af P. L. Møller ... blevne for lange** : sml. NB13:55, hvor SK skriver: »Derimod blev jeg til Pøbelens Jubel aftegnet og forhaanet i Corsaren; i Kjøbenhavnsposten udøste P.L.M. Forhaanelser over den og mig; i Flyve-Posten skrev man om mine Beenklæder at de nu vare blevne for lange det skrev man for at hidse Pøbelens Grinen paa mig« (SKS 22, 309). Noget sådant om SKs bukser har imidlertid ikke kunnet verificeres i *Flyve-Posten* (se SKS K22, 388). I søndagsbladet *Kjøbenhavns Charivari*, som imiterede *Corsarens* tegninger og vittigheder, findes til nr. 7, 1846 (19. juli) et tillæg, som helt ud i layout parodierer *Flyve-Posten*. I nr. 7, sp. 3, indledes artiklen »Tidsforandringer« som følger: »Det er mærkværdigt hvorledes Tiderne forandre sig; medens man for en 5-6- Aar siden var saa republikansk, at en Sansculotte vilde have gjort stormende Lykke, optræder nu den ene Buxereformator efter den anden; 'Corsaren' trækker saalænge omkring med Søren Kierkegaards korte Buxer, indtil de blive saa lange, at han kan bruge Stropper (...)«. Se også *Corsaren*, 1847, nr. 1 (1. jan.), hvor det hedder, at Frater Taciturnus' bukseben er blevet »omtrent eens lange«, sp. 1. – **Flyveposten:** konservativt dagblad, grundlagt 1845 og indtil 1852 redigeret af Eduard Meyer, fik som folkelig nyheds- og underholdningsavis stor udbredelse og havde 1848-50 o. 7.000 abonnenter, jf. Jette D. Søllinge og Niels Thomsen *De danske aviser 1634-1989* bd. 1-3, Odense 1988-91; bd. 2, 1989, s. 114f. – **P.L. Møller:** 174,19.

I trykt udgave: Bind 23 side 190 linje 10

◀ **Sjouere** : løsarbejdere; tvivlsomme eksistenser.

I trykt udgave: Bind 23 side 190 linje 18

◀ **min Skræders Forlegenhed ... det offentlige Liv o:s:v** : Det vides ikke, hvem der var SKs skrædder, idet ingen skrædderregninger er bevaret fra 1846. I en satirisk artikel i *Corsaren*, den 9. jan. 1846 (nr. 277, sp. 2), blev skræddermester Peter M. Ipsen, St. Købmagergade 65 (nuv. Købmagergade 11 (se kort 2, C2)), anført som SKs skrædder og dermed som ansvarlig for, at hans bukseben ikke var lige lange (189,33). Ipsen havde i 1845 afløst den fashionable Michael Fahrner, som muligvis havde været SKs skrædder, men af senere regninger fra 1848-50 fremgår, at SK har benyttet skræddermester J.C.M. Künitzer.

I trykt udgave: Bind 23 side 190 linje 29

◀ **min Karls**: dvs. Anders Christensen Westergaard (1818-67), som SK siden maj 1844 havde haft i sin tjeneste som oppasser.

I trykt udgave: Bind 23 side 190 linje 31

◀ **arrigt** : vanartet, ondsindet.

I trykt udgave: Bind 23 side 190m linje 3

◀ **for at tjene 10rd** : På forsiden af hvert nummer af *Corsaren* (185,19) kunne man læse, at bidrag til bladet »honoreres med 1 á 3 Rbd. Spalten«. – **rd**: rigsdaler (el. rigsbankdaler). Den da. møntfod var delt i rigsbankdaler, mark og skilling, sådan at der gik 6 mark på en rigsdaler og 16 skilling på 1 mark. – I Hof- og Stadsretten havde en dommer 1.200-1.800 rigsdaler i årsløn, mens en pige i huset højst tjente 30 rigsdaler om året (foruden kost og logi). Man regnede 400 rigsdaler for nok til at forsørge en familie; et par sko el. et værk som *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* kostede 3 rigsdaler.

I trykt udgave: Bind 23 side 190 linje 5

◀ **ordentligviis** : almindeligvis, sædvanligvis.

I trykt udgave: Bind 23 side 190 linje 34

◀ **sat sig** : lagt sig, (er) faldet til ro.

I trykt udgave: Bind 23 side 191 linje 4

◀ **eget** : særegent.

I trykt udgave: Bind 23 side 191 linje 5

◀ **aldrig har brugt Myndighed** : dvs. aldrig har udøvet den autoritet el. fuldmagt, som for SK er forbundet med præsteembedet pga. ordinationen. SK gør i forordene til sine opbyggelige skrifter gerne opmærksom på, at han taler »uden Myndighed«. I en note (dateret okt. 1849) i *Om min Forfatter-Virksomhed*, Kbh. 1851, fremhæver SK sit pseudonyme skrift *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger* (1849), som forholder sig til hele forfatterskabet, og hvori der skelnes ml. at optræde som hhv. geni og apostel. Geniet er 'uden myndighed', hedder det her, fordi det er »i Reflexion«: »Dette er igjen mit hele Forfatterskabs Categori: at gjøre opmærksom paa det Religieuse, det Christelige – men 'uden Myndighed'«, s. 6f. (SV2 13, 528).

I trykt udgave: Bind 23 side 191 linje 6

◀ **Katastrophen** : det afgørende vendepunkt.

I trykt udgave: Bind 23 side 191 linje 7

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 191 linje 11

◀ **Psyche vilde ikke nøies ... hvad hun tabte** : sigter til den antikke myte om Amor og Psyche, der blev gendigtet af den rom. forf. Lucius Apuleius (f. o. 125) i romanen *Metamorphoses* (»Det gyldne Æsel«). Her fortælles, hvorledes Amor – trods sin mors, dvs. Venus', advarsel – forelskede sig i den underskønne Psyche, og hvordan han bragte hende til sin overdådige bolig for i usynlig skikkelse at gøre hende lykkelig som ægtemand. Psyche, der havde fået påbud om ikke at se sin mand, når han om natten sov ved hendes side, blev dog forledt af sine onde søstre til en nat at liste sig ud af sengen, gribe en lampe og en dolk for at dræbe manden, der formentligt var et uhyre. Da så hun imidlertid selvste Amor, blev grebet af heftig kærlighed, men spildte en dråbe olie på ham, så han vågnede og opdagende forræderiet. Snart efter blev Psyche udstødt, forfulgt og plaget af den rasende Venus, men endte dog til sidst med at blive lykkelig blandt guderne. Se 4.-6. bog i *Æslet eller Forvandlingen, en Fortælling i 13 Bøger af Apuleius fra Madaura*, overs. af Fr. Schaldemose, Kbh. 1842, s. 128-187. SK ejede lat. og ty. udgaver af værket, jf. ktl. 1215-1217.

I trykt udgave: Bind 23 side 191 linje 14

◀ **Som jeg her har sagt det** : se dels NB17:6, dels de umiddelbart forudgående optegnelser: NB17:38-39, samt senere: NB17:44, 46, 60, 65, 93 og 107.

I trykt udgave: Bind 23 side 191 linje 29

◀ **saa maatte man jo gaae i den** : altså 'gå i faren'; udtrykket spiller på H.A. Brorsons salme »Jeg gaaer i Fare, hvor jeg gaaer« (1734). Salmen blev optaget i hans *Troens rare Klenodie* (1739), jf. *Troens rare Klenodie, i nogle aandelige Sange fremstillet af Hans Adolph Brorson*, udg. af L.C. Hagen, Kbh. 1834, ktl. 199, s. 279. DDS-2002, nr. 45.

I trykt udgave: Bind 23 side 191 linje 33

◀ **Billighed** : rimelighed, retfærdighed.

I trykt udgave: Bind 23 side 192 linje 2

◀ **I Betragtning af at være ... blot tør røre** : Der sigtes til M.A. Goldschmidts (172,11) og *Corsarens* (185,19) ofte respektløse satirisk-journalistiske praksis. – **priviligerede**: spiller på *Kjøbenhavns kongelig alene privilegerede Adressecomptoirs Efterretninger* (almindeligvis omtalt som *Adresseavisen*), der sammen med *Berlingske Tidende* nød det privilegium blandt de københavnske aviser at måtte indrykke avertissementer for betaling. *Corsaren* nød altså det privilegium at måtte hænge respektable borgere ud i avisen.

I trykt udgave: Bind 23 side 192 linje 3

◀ **at han saadan en passant ... officiel Afbigt** : sigter til, at Goldschmidt aldrig siden hen officielt angrede el. beklagede *Corsarens* fremfærd mod SK i 1846. Efter en étårig udlandsrejse vendte Goldschmidt tilbage til København, hvor han i dec. 1847 grundlagde månedsskriftet *Nord og Syd*, som nød stor respekt. SK lufter i sine journaler ofte sin ærgrelse over, at Goldschmidt aldrig kom til at bøde for sit angreb på SK.

I trykt udgave: Bind 23 side 192 linje 12

◀ **den Uret og Mishandling jeg lider** : dvs. som følge af *Corsarens* drillerier, der mest intensivt fandt sted i 1846 (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 193 linje 6

◀ **Pante-Fordring** : pantebrev, gældsbevis.

I trykt udgave: Bind 23 side 193 linje 21

◀ **udfordret det** : gjort det påkrævet.

I trykt udgave: Bind 23 side 193 linje 26

◀ **klare sig** : ordne sig.

I trykt udgave: Bind 23 side 193 linje 29

◀ **er i det Tilfælde** : er i færd med.

I trykt udgave: Bind 23 side 193 linje 29

◀ **Pælen i Kjødet** : hentyder til 2 Kor 12,7-9, hvor Paulus skriver: »Og for at jeg ikke skulle blive hovmodig af de overmåde store åbenbaringer, blev der givet mig en torn i kødet, en engel fra Satan, som skulle slå mig, for at jeg ikke skulle blive hovmodig. Tre gange bad jeg Herren om, at den måtte blive taget fra mig, men han svarede: 'Min nåde er dig nok, for min magt udøves i magtesløshed.« NT-1819 har ligeledes »en Torn i Kjødet«, hvorimod den foregående Chr. VI's bibel fra 1740 har »en Pæl i Kjødet«, og sådan havde det heddet siden Chr. III's reformationsbibel fra 1550, også i den hus- og rejsebibel, der greb tilbage til Chr. IV's bibel fra 1633, og som udkom første gang i 1699, sidste gang i 1802 og fik en meget stor udbredelse i hjemmene.

I trykt udgave: Bind 23 side 194 linje 7

◀ **i Danmark kostede det mig Penge** : 172,17.

I trykt udgave: Bind 23 side 194 linje 18

◀ **Overøst blev jeg saa med Forhaanelser** : sigter til *Corsar*-angrebet (172,2) og muligvis til P.L. Møllers forudgående kritik (172,8).

I trykt udgave: Bind 23 side 194 linje 18

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 194 linje 22

◀ **Kjøbstad** : provinsby; her om København, der ved folketællingen feb. 1850 havde 129.695 indbyggere (jf. *Statistisk Tabelværk*, ny række, bd. 3, Kbh. 1851, s. II).

I trykt udgave: Bind 23 side 194 linje 25

◀ **En Embedsstilling skulde jeg med Glæde paatage mig** : SK har tidligere haft planer om enten at blive præst (embede i den danske statskirke) el. lærer (embede på universitetet el. pastoralseminariet).

I trykt udgave: Bind 23 side 194 linje 27

◀ **Goldschmidt** : 172,11.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 1

◀ **Der er vist neppe nogen her hjemme ... meent ham det saa vel** : If. første bind af Goldschmidts *Livs Erindringer og Resultater* (1877) havde de to første gang mødt hinanden i 1837 (formentlig fejl for 1838), anden gang i 1841 og derefter hyppigere op gennem 1840'erne, indtil *Corsar*-affæren gjorde skår i venskabet. Goldschmidts udførlige beskrivelse af de tos forhold i sine erindringer samt i nogle breve er optrykt i Bruce H. Kirmmse *Søren Kierkegaard truffet*, Kbh. 1996, s. 101-129.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 2

◀ **6 Aars Forbrydelse ved at være Redakteur af Corsaren** : Goldschmidt grundlagde *Corsaren* i okt. 1840 og solgte bladet i okt. 1846 (185,19).

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 4

◀ **det Skridt jeg i sin Tid gjorde** : Der sigtes til artiklen »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« i *Fædrelandet*, den 27. dec. 1845 (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 6

◀ **billigt** : retfærdigt, gunstigt.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 7

◀ **Defensor** : forsvarer.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 8

◀ **Aktor** : anklager.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 8

◀ **Mishandlingen** : dvs. i forbindelse med *Corsarens* angreb (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 17

◀ **Kjende** : kendetegn.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 19

◀ **i sidste Afsnit af Anmeldelsen af de to Tidsaldere** : Der sigtes til den sidste del af *En literair Anmeldelse* (1846), hvori SK med udgangspunkt i Thomasine Gyllembourgs roman *To Tidsaldre* (1845) leverer en udførlig samtidskritik, jf. SKS 8, 73-104; se fx s. 85 samt s. 102-104.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 29

◀ **conform med** : ensartet med, i overensstemmelse med.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 30

◀ **være sig selv Herre** : dvs. være herre over sig selv.

I trykt udgave: Bind 23 side 195 linje 31

◀ **Aflad** : fritagelse, unddragelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 1

◀ **Slægten** : menneskeslægten; samtiden.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 2

◀ **Duplicitet** : dobbelthed.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 4

◀ **er Signalet til** : er udtryk for, er tegnet på; signalerer.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 5

◀ **Umiddelbarhedens Tid er forbi** : således i den spekulative, hegelske filosofi, jf. fx Frater Taciturnus' skrivelse i *Stadier paa Livets Vei* (1845), i SKS 6, 384f. og kommentaren hertil.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 6

◀ **Som i det psykologiske Experiment ... Umiddelbarheden er forbi** : Der sigtes til dagbogen »'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?' En Lidelseshistorie. Psychologisk Experiment af Frater Taciturnus« samt til redegørelsen for eksperimentet i »Skrivelse til Læseren fra Frater Taciturnus« i *Stadier paa Livets Vei*. Dagbogens fortæller og hovedperson, Quidam (lat. en eller anden mand), er et udpræget 'refleksionsmenneske', der selv ser det komiske (og det tragiske) i sin konstante kredsen om forlovelseshistorien, jf. fx SKS 6, 220-222, 339-341 og 375-412 (§ 1-3 af »Skrivelse til Læseren«).

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 6

◀ **forskyldt** : gjort sig skyldig i, forvoldt.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 13

◀ **Misligheden** : misforholdet.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 13

◀ **refuserede** : afviste.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 19

◀ **derimod forlystede Kjøbstaden sig med at aftegne og udgrine mig** : sigter til *Corsarens* latterliggørelse af SK og de påfølgende chikanerier på gaden (169,6). - **Kjøbstaden**: dvs. København (194,25).

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 20

◀ **skjønksom for** : anerkendende, påskønnende.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 23

◀ **betræffende** : angående.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 28

◀ **falde paa** : finde på at mene, komme på den tanke.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 32

◀ **en Poeniterende** : en, der angrrer el. gør bod.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 33

◀ **den menige Mand** : SKs foretrukne betegnelse for den jævne, lavere samfundsklasse.

I trykt udgave: Bind 23 side 196 linje 36

◀ **være paa de 70,000 Favne Vands Dyb** : el. 'ligge på 70,000 favne vand', fast formulering i SKs forfatterskab, introduceret i *Stadier paa Livets Vei* (1845), hvor pseudonymen Frater Taciturnus skriver: »Aands-Existents, især den religieuse, er ikke let; den Troende ligger bestandigt paa Dybet, har 70,000 Favne Vand under sig«, SKS 6, 411,6-8. – **Favne**: Indtil metersystemet i 1907 blev indført i Danmark, og de tidligere måleenheder ved lov blev afskaffet 1916, var 'favn' en officiel måleenhed, svarende til 1,88 m.

I trykt udgave: Bind 23 side 197 linje 2

◀ **Ordentligviis** : almindeligvis, sædvanligvis.

I trykt udgave: Bind 23 side 197 linje 2

◀ **fornummet** : fornemmet, mærket.

I trykt udgave: Bind 23 side 197 linje 6

◀ **sat ud** : udskudt, opsat.

I trykt udgave: Bind 23 side 197 linje 16

◀ **Attakken** : angrebet, kampen.

I trykt udgave: Bind 23 side 197 linje 17

◀ **overforcere sig** : overanstrenge sig.

I trykt udgave: Bind 23 side 197 linje 28

◀ **stoisk Indbildskhed** : dvs. den (stolte) illusion, at man ved egen kraft kan gøre sig uafhængig af ydre påvirkninger og indre lidenskaber; se NB17:82.

I trykt udgave: Bind 23 side 197 linje 31

◀ **med betimelig Tillysning** : dvs. ved rettidig bekendtgørelse. Udtrykket hentyder til det ritual, hvorved præsten fra prædikestolen lyser til ægteskab, dvs. bekendtgør for menigheden, at et par agter at gifte sig. Lysningen var på SKs tid lovfæstet og skulle ske tre søndage i træk.

I trykt udgave: Bind 23 side 197 linje 33

◀ **gevaltigt** : valdigt, vældigt.

I trykt udgave: Bind 23 side 198 linje 9

◀ **han lod det sige forud** : hentyder formentlig til 1 Kor 1,18-25, hvor Paulus indledningsvis bringer et citat fra GT: »Jeg [Gud] vil forkaste de Vises Viisdom, og tilintetgjøre Forstandiges Forstand.« Han skriver videre i v. 21: »efterdi [fordi] Verden for idel Viisdom ikke erkjendte Gud i hans Viisdom, da behagede det Gud formedelst denne Prædikens Daarlighed [dårskab, tåbelighed] at gjøre dem salige, som troe« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 198 linje 12

◀ **Da jeg kastede mig mod den** : Der sigtes til artiklen »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« i *Fædrelandet*, den 27. dec. 1845 (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 198 linje 17

◀ **regnede (...) paa** : regnede med, troede.

I trykt udgave: Bind 23 side 198 linje 17

◀ **den Mishandling, jeg har lidt** : dvs. i forbindelse med *Corsarens* angreb på SK (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 199 linje 3

◀ **nær efter** : nær ved, tæt på.

I trykt udgave: Bind 23 side 199 linje 29

◀ **Christenheden** : dvs. »det hele Samfund af Christne, alle af Christne beboede Lande«, C. Molbech *Dansk Ordbog* bd. 1-2, Kbh. 1833, ktl. 1032; bd. 1, s. 149, sp. 1.

I trykt udgave: Bind 23 side 200 linje 20

◀ **endsige** : så meget mere.

I trykt udgave: Bind 23 side 200 linje 20

◀ **Leietjeneres**: person, som ansættes i midlertidig tjeneste, bruges også om person, der hyres som guide og foreviser et steds seværdigheder for tilreisende.

I trykt udgave: Bind 23 side 200 linje 24

◀ **R af D.** : Ridder af Dannebrog.

I trykt udgave: Bind 23 side 200 linje 29

◀ **Pauli fire Reiser** : På SKs tid var det den alm. opfattelse, at Paulus foretog fire missionsrejser, hvoraf den fjerde gik til Spanien. Se G.B. Winer *Biblisches Realwörterbuch zum Handgebrauch für Studierende, Kandidaten, Gymnasiallehrer und Prediger*, 2. udg., bd. 1-2, Leipzig 1833-38 [1820], ktl. 70-71; bd. 2, s. 260f.

I trykt udgave: Bind 23 side 200 linje 30

◀ **Steder, hvoraf man kan bevise Rigtigheden med Biskopper, Præster Diaconer** : sigter til steder som ApG 6,1-6, hvor det fortælles, at de tolv apostle udvalgte og under bøn og håndspålæggelse indsatte syv mand til at forestå forsorgen (på gr. diakonía) for de fattige i menigheden; ApG 20,28, hvor Paulus i sin tale til menighedens ældste (på gr. presbýteros i flertal) i Efesos siger: »Saa giver Agt paa Eder selv, og den ganske Hiord, iblandt hvilken den Hellig Aand satte Eder som Tilsynsmænd [på gr. epískopos i flertal], at vogte Guds Menighed, hvilken han forhvervede [tilvejebragte] med sit eget Blod« (NT-1819). Desuden Fil 1,1, hvor Paulus nævner »Forstandere og Hielpere« (på gr. epískopos og diákonos i flertal); 1 Tim 3,1-7, hvor Paulus fremfører de krav, der stilles til dem, der ønsker at beklæde »et Biskops-Embede« (på gr. episkopē); og 1 Tim 3,8-13 om kravene til »Menighedens Tienere« (gr. diákonos i flertal); samt Tit 1,5-9, hvor Paulus anviser Titus, hvordan han skal indsætte »Ældste« (på gr. presbýteros i flertal), og hvilke krav der skal stilles til »en Biskop« (gr. epískopos) (NT-1819). Betegnelsen 'biskop' er en fordanskning af det gr. 'epískopos', 'præst' af det gr. 'presbýteros' og 'diakon' af det gr. 'diákonos'.

I trykt udgave: Bind 23 side 200 linje 31

◀ **men man finde dog** : dvs. prøv at finde.

I trykt udgave: Bind 23 side 200 linje 33

◀ **hiint Sted, at Gud beskikkede ... Menighedens Forstandere** : sigter formentlig til Ef 4,11, hvor Paulus skriver: »Og han [Herren] beskikkede Nogle til Apostler, Nogle til Propheter, Nogle til Evangelister, Nogle til Hyrder og Lærere«. Udtrykket 'Menighedens Forstander' benyttes kun i NT i en anm. til 1 Tim 3,1, og her svarende til: biskop.

I trykt udgave: Bind 23 side 200 linje 35

◀ **Cancelliraader**: underordnet embedsmand i kancelliet, dvs. det regeringskollegium, gennem hvilket den enevældige konge administrerede kongeriget Danmarks indre anliggender.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 3

◀ **Det, som et Par Fiskere har sat ind i Verden** : lf. evangelierne var flere af de tolv apostle fiskere, jf. Matt 4,18-22.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 11

◀ **Epigram** : egl. kort, fyndigt digt, især bidende el. spidst; satire, ironi.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 12

◀ **At Xstd. skulde formaae at seire ... selv forudsagt** : sigter til 1 Joh 5,4-5: »Thi alt det, som er født af Gud, overvinder Verden; og vor Tro er den Seier, som haver overvundet Verden. Hvo er den, som overvinder Verden, uden [undtagen] den, som troer, at Jesus er Guds Søn?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 12

◀ **hvor der tales om, at »Affaldet« vil indtræde** : hentyder til 1 Tim 4,1, hvor Paulus skriver: »Men Aanden siger klarlig, at i de sidste Tider skulle [skal] Nogle affalde [fracfalde] fra Troen, og hænge ved forføriske Aander og Diævles Lærdomme« (NT-1819). Se også 2 Thess 2,3.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 16

◀ **Funtus** : alm. spøgefuld latinisering af 'fundet', dvs. jeg har fundet (ud af) det, svarende til det gr. 'heureka'.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 19

◀ **Don Quixote** : den komiske helt i den sp. forf. Miguel de Cervantes Saavedras parodi på en ridderroman af samme navn (1605-15). Don Quijote er en fattig adelsmand fra La Mancha, som i sin fantasi lever i ridderromanernes verden og må udføre sine romantiske ridderbedrifter i samtidens prosaiske virkelighed. Jf. *Den sindrige Herremands Don Quixote af Mancha Levnet og Bedrifter*, overs. af C.D. Biehl, bd. 1-4, Kbh. 1776-77, ktl. 1937-1940.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 20

◀ **»Sandheden« bliver korsfæstet som en Røver** : hentyder dels til det forhold, at Jesus betegnede sig selv som 'sandheden', jf. Joh 14,6: »Jeg er vejen og sandheden og livet«, dels til Jesu korsfæstelse sammen med to røvere, Luk 23, 32-43.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 23

◀ **den bliver bespottet, bespyttet forinden** : If. Matt 27,29 (NT-1819) blev Jesus 'bespottet' af den rom. statholders soldater, og if. Mark 14,65 (NT-1819) begyndte nogle at 'bespytte' Jesus under forhøret af ypperstepræsterne i Rådet.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 24

◀ **den raaber døende: følger mig efter** : hentyder formentlig til beretningen om Jesu kaldelse af de første apostle i Matt 4,18-22, hvor Jesus siger til fiskerne Peter og hans bror Andreas: »følger efter mig, saa vil jeg gjøre Eder til Menneske-Fiskere«, v. 19 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 25

◀ **U-Msket** : dvs. ikke-mennesket.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 25

◀ **I »Pseudonymerne« havde jeg blot brugt »Privat-Docenten«** : Især i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846) under pseudonymet Johannes Climacus findes en mere vedholdende satire over 'privatdocenten', men 'professoren' optræder også i samme værk.

I trykt udgave: Bind 23 side 201 linje 28

◀ **10rd (...) 10,000rd** : 190m,5.

I trykt udgave: Bind 23 side 202 linje 3

◀ **Jfr. Hansen** : jomfru Hansen, fiktiv person. Jomfru var betegnelsen for en ugift pige af lavere stand (til forskel fra Frøken).

I trykt udgave: Bind 23 side 202 linje 8

◀ **laae Du Mærke til** : dvs. lagde du mærke til.

I trykt udgave: Bind 23 side 202 linje 8

◀ **et Blad med 10,000 Subscribenter** : Antallet er overdrevent stort. Sammenligningsvis kom *Fædrelandet* i midten af 1840'erne i et oplag på o. 1.500, *Corsaren* i et oplag på o. 3.000. *Berlingske* havde o. 1847 5.000 abonnenter, mens *Adresseavisen* havde 7.000.

I trykt udgave: Bind 23 side 202 linje 10

◀ **qua talis** : lat. som sådan.

I trykt udgave: Bind 23 side 202 linje 15

◀ **Næringsdrivende og Embedsmand** : dvs. en præst. I købstæderne havde borgerne pligt til at yde præsten et pålignet beløb, 'præstepenge', mens bønderne i landsognene tilsvarende skulle betale præsten en vis procentdel af deres animalske produkter og især korn, 'tiende'. Størrelsen af denne betaling blev fastsat af Kirke- og Undervisningsministeriet. På kirkens højtidsdage kunne menighedens medlemmer betale

deres præst et såkaldt 'offer', dvs. en frivillig pengegave. I en vis udstrækning modtog præsten endvidere 'accidenser', dvs. vederlag for at forrette kirkelige handlinger som brudevielse, barnedåb og begravelse. Dertil kom i købstæderne en huslejegodtgørelse, mens præsterne på landet havde indtægter fra de dem tillagte jorde og gårde.

I trykt udgave: Bind 23 side 202 linje 39

◀ **Medlevende** : samtidige.

I trykt udgave: Bind 23 side 203 linje 3

◀ **eo ipso** : lat. netop derved.

I trykt udgave: Bind 23 side 203 linje 4

◀ **Lad et Blad udkomme ... hans Person betræffende** : altså i analogi med *Corsaren* (185,19), der dog kun udkom en gang om ugen, men til gengæld kørte sin koncentrerede kampagne mod SK gennem et halvt år. – **betræffende**: angående.

I trykt udgave: Bind 23 side 203 linje 11

◀ **udfordres** : fordres, kræves.

I trykt udgave: Bind 23 side 203 linje 15

◀ **Idelighed** : vedholdenhed.

I trykt udgave: Bind 23 side 203 linje 23

◀ **at marquere saa langt ud** : at fortage en så radikal markering el. i så høj grad at tilkendegive sig.

I trykt udgave: Bind 23 side 203 linje 26

◀ **Der er 1000 Præster** : If. registrene i *Geistlig Calender for Aaret 1848*, Kbh. [1848, afsluttet den 18. jan. 1848], ktl. 378, var der o. 890 hovedsogne i kongeriget Danmark (dvs. uden hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg) og o. 1.050 ansatte præster, herunder biskopper og provster; dertil kom o. 120 personlige kapellaner.

I trykt udgave: Bind 23 side 203 linje 30

◀ **hiint med Utøiet over Ægypten: slaae i Jorden** : henviser til beretningen i 2 Mos 7-11 om de ti plager, hvormed Gud hjemsøger egypterne for at få Farao til at lade Moses og israelitterne vandre ud af landet. I forbindelse med den tredje plage strakte Aron, bror til Moses, sin arm ud med sin stav og slog i støvet på jorden, så der kom myg overalt i Egypten.

I trykt udgave: Bind 23 side 203 linje 35

◀ **marqueret** : iøjnefaldende, markant.

I trykt udgave: Bind 23 side 204 linje 7

◀ **Criticer** : dvs. kritiser.

I trykt udgave: Bind 23 side 204 linje 8

◀ **Heros** : helt.

I trykt udgave: Bind 23 side 204 linje 17

◀ **om ikke Andet** : dvs. ikke om andet.

I trykt udgave: Bind 23 side 205 linje 8

◀ **Dichtung und Wahrheit** : ty. digtning og sandhed. Udtrykket, der hentyder til titlen på Goethes selvbiografi *Aus meinem Leben, Dichtung und Wahrheit* (1811-22), blev brugt som en talemåde om en blanding af sandt og usandt.

I trykt udgave: Bind 23 side 205 linje 18

◀ **saa tilsiger jeg Dig ... Gud Faders o: s: v:** : citat af præstens ord til de skriftesøgende under

skriftemålet: »Efterdi I af Hiertet angrer og fortryder eders Synder og i en stadig Tro henflyer til GUds Barmhiertighed i Christo JEsu, lover derhos ved GUds Naade at beflitte eder paa et bedre og skikkeligere Liv herefter, da paa GUds og mit Embedes Vegne, efter den Magt og Myndighed GUD selv har givet mig her oven fra til at forlade Synderne paa Jorden, tilsiger jeg eder alle eders Synders Forladelse i Navn GUD Faders, Søns og Hellig Aands, Amen!« *Dannemarkes og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685], kap. 4, art. 1, s. 146f. (denne udg. var stadig gældende på SKs tid).

I trykt udgave: Bind 23 side 205 linje 39

◀ **betrygget** : sikret.

I trykt udgave: Bind 23 side 208 linje 3

◀ **Det skal saa den Mand give mig Penge for** : hentyder til de 'præstepenge', der skulle ydes en præst ved brudevielse, se *Danske Lov*, 2. bog, kap. 12, stk. 5. Se også plakat af 21. sept. 1814, hvor det i § 6 indskærpes, at »Menighedens Medlemmer [skal] vedblive at yde til de vedkommende Præster og Kirkebetiente (...) Betaling for de kirkelige Forretninger [dvs. handlinger] efter Loven.«

I trykt udgave: Bind 23 side 208 linje 12

◀ **tale af en anden Pose** : dvs. tale i en anden (her: mildere) tone.

I trykt udgave: Bind 23 side 208 linje 19

◀ **Fuldblodighed** : blodrigdom; lidenskabelighed, livskraft.

I trykt udgave: Bind 23 side 208 linje 30

◀ **discrimens**: lat. skel; vendepunkt, afgørelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 208 linje 34

◀ **Spidse** : toppunkt, kulminationspunkt.

I trykt udgave: Bind 23 side 208 linje 34

◀ **slaae (...) i Glemme** : fast vending: glemme.

I trykt udgave: Bind 23 side 208 linje 34

◀ **Og denne grændseløst opsvulmede ... ved et nyt Værk** : hentyder til H.L. Martensens *Den christelige Dogmatik*, hvis videnskabelighed blev angrebet af R. Nielsen (169,22) og P.M. Stilling (220,2), idet de mente, at det overhovedet var en fejltagelse at behandle troen videnskabeligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 209 linje 21

◀ **ein, zwei, drei** : ty., fast udtryk: i en ruf, hurtigt. Spiller også vittigt på den spekulative (hegelske) tendens til at tænke alting i tre momenter.

I trykt udgave: Bind 23 side 209 linje 25

◀ **Indulgents** : overbærenhed, tilladelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 209 linje 31

◀ **Ridder** : dvs. ridder af Dannebrog. Denne orden blev gejstlige og professorer ofte dekoreret med, fx H.L. Martensen (169,37) og R. Nielsen (169,22) i sommeren 1847.

I trykt udgave: Bind 23 side 209 linje 32

◀ **Poeniterende** : bodgørende, angrende.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 5

◀ **sympathetisk** : egl. med-lidende; medfølelse, deltagende.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 5

◀ **den menige Mand** : SKs foretrukne betegnelse for den jævne, lavere samfundsklasse.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 6

◀ **mit uheldige Ydre, mine tynde Ben o: s: v:** : 189,33.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 8

◀ **da skulde Borgerclassen ... nærmere min Paaklædning** : dvs. i forbindelse med *Corsarens* mobning af SK (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 15

◀ **Mærkeligt** : bemærkelsesværdigt, betydningsfuldt, vigtigt.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 21

◀ **En, der fE har tynde Been vil skjule det, ved udstoppede Lægge** : Brug af sådanne udstopninger, der skulle give en tyndbenet person udseende af at have kraftige, velformede ben, var en reel mulighed på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 26

◀ **jeg troede dog jeg vidste hvad Ironie var** : SK var blevet magister på afhandlingen *Om Begrebet Ironi* (1841).

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 29

◀ **Goldschmidt** : 172,11.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 34

◀ **det var Cujonerie, at Alt taug** : 169,3.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 35

◀ **Heiberg** : 170,6.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 38

◀ **Ploug** : Carl (Parmo) Ploug (1813-94), da. journalist, politiker og forfatter, fra maj 1841 redaktør af den nationalliberale avis *Fædrelandet*, hvori SK publicerede sine artikler.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 38

◀ **Hage** : (Edvard Philip) Hother Hage (1816-73), jurist og politiker, en overgang medarbejder ved *Fædrelandet*, fra 1. jan. 1847 til 17. maj 1848 redaktør af *Dansk Folkeblad*.

I trykt udgave: Bind 23 side 210 linje 38

◀ **Chefen i Literaturen** : dvs. J.L. Heiberg.

I trykt udgave: Bind 23 side 211 linje 2

◀ **hvad jeg saa ofte ... en død Mand er det Danmark behøver** : se fx journaloptegnelserne NB10:166 (SKS 21, 337, 338), NB12:142 (SKS 22, 232) og NB14:99 (SKS 22, 404).

I trykt udgave: Bind 23 side 211 linje 5

◀ **den Mishandling, jeg lider** : dvs. i forbindelse med *Corsarens* angreb (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 211 linje 11

◀ **udisputeerlig** : ubestrideligt, uomtvisteligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 211 linje 14

◀ **faae Pathos** : dvs. blive lidenskabeligt grebet, alvorligt bevæget.

I trykt udgave: Bind 23 side 211 linje 16

◀ **Den Distinction som jeg har meent at burde gjøre** : Den analogi, som følger, mellem visdomselsker og kristen-Kristus-elsker findes uddybet i journaloptegnelsen NB6:73, i SKS 21, 55.

I trykt udgave: Bind 23 side 211 linje 29

◀ **de Vise først kaldtes σοφοι og saa φιλοσοφοι** : I fortalen til Diogenes Laertios' filosofihistorie fortælles, at Pythagoras (o. 570 - efter 510 f.Kr.) var den første, der »gav *Filosofien* dette Navn og kaldte sig selv *Filosof*, fordi intet Menneske, kun Gud allene, er viis. Tilforn kaldtes den Viisdom, og hvo [hvem] som bekiendte sig dertil, Viis, som da maatte være en med Sjæls Anstrængelse skarpt eftergrandskende Mand. Men Filosof den, som elsker Viisdom«, *Diogen Laërteses filosofiske Historie, eller: navnkundige Filosofers Levnet, Meninger og sindrige Udsagn, overs. af Børge Riisbrigh*, udg. af Børge Thorlacius, bd. 1-2, Kbh. 1812, ktl. 1110-1111; bd. 1, s. 5. – **σοφοι**: gr. (sophoi), vise. – **φιλοσοφοι**: gr. (philosophoi), filosoffer, egl. 'visdomselskere'.

I trykt udgave: Bind 23 side 211 linje 30

◀ **det Tidligere, naar der skjelnedes ... historiske Grunde o: s: v:** : hentyder til den luthersk-ortodokse dogmatiks opfattelse af de bibelske skrifers autoritet og ufejlbarlighed, dels pga. deres apostolske oprindelse, dels pga. deres guddommelige inspiration (243,34). Her skelnedes mellem 'fides humana', lat. den menneskelige vished, om skrifternes apostolske oprindelse, der udspringer af historiske grunde og beviser, og 'fides divina', lat. den guddommelige vished, om deres guddommelige inspiration, som skænkes ved Helligåndens indre vidnesbyrd ('testimonium Spiritus Sancti internum'). Se fx *Hutterus redivivus eller den Evangelisk-Lutherske Kirkes Dogmatik*, overs. af A. L.C. Listow, Kbh. 1841 [ty. 1828; 4. udg. 1839, ktl. 581], § 42-43, s. 100-102. Rasmus Nielsen diskuterer distinktionen i *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«* (169,22), s. 109-111. – **allehaande**: alle hænder, alle mulige slags.

I trykt udgave: Bind 23 side 211 linje 35

◀ **det Sprog ... Guds udvalgte Folks ... læses baglænds** : dvs. hebraisk, som skrives fra højre mod venstre.

I trykt udgave: Bind 23 side 212 linje 16

◀ **Moses saae Ryggen af Gud ikke hans Ansigt** : hentyder til 2 Mos 33,23, hvor Moses får lov til at se Gud, men kun fra ryggen, da han ville dø, hvis han så hans ansigts herlighed.

I trykt udgave: Bind 23 side 212 linje 25

◀ **Gud-Msket** : Gud-Mennesket, dvs. Kristus, der som det menneske, i hvem Gud åbenbarede sig, forener den guddommelige og den menneskelige natur.

I trykt udgave: Bind 23 side 213 linje 5

◀ **betrygger** : gør tryk, sikrer.

I trykt udgave: Bind 23 side 213 linje 13

◀ **ham betræffende** : hvad angår ham.

I trykt udgave: Bind 23 side 213 linje 25

◀ **relata referre** : lat. 'at fortælle noget man (kun) har hørt' (uden at indestå for sandheden); et fast udtryk.

I trykt udgave: Bind 23 side 213 linje 38

◀ **Biskop Mynster** : 175,21.

I trykt udgave: Bind 23 side 213 linje 39

◀ **Habit** : almindelig ydre fremtræden, skikkelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 10

◀ **Primitivitet** : oprindelighed, umiddelbarhed.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 11

◀ **er ogsaa saa** : forholder sig ogsaa saaledes.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 17

◀ **allehaande** : alle hænder, alle slags.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 19

◀ **sætte** : (prøve at) bestemme.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 20

◀ **commensurabel for** : sammenlignelig el. forenelig med.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 21

◀ **sædelig** : som vedrører sæderne, den moralske adfærd, skik og brug, o.l.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 24

◀ **Differents** : forskel, egenskab, hvorved han adskilte sig fra andre.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 26

◀ **fornam** : fornemmede, følte.

I trykt udgave: Bind 23 side 214 linje 32

◀ **Spektakel** : person, der pga. sit udseende el. sin optræden bliver genstand for nysgerrig el. spottende betragtning.

I trykt udgave: Bind 23 side 215 linje 7

◀ **han halter, som det hedder** : hentyder til beretningen i 1 Mos 32,25-32 om Jakobs natlige kamp med Gud for at blive velsignet; det blev han, men under kampen fik han et slag på hofteskålen, så han kom til at halte.

I trykt udgave: Bind 23 side 215 linje 13

◀ **R. Nielsen** : 169,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 215 linje 29

◀ **Forrige Torsdag spadserede jeg med ham** : dvs. torsdag den 11. april 1850; SK havde vistnok siden sommeren 1848 spadseret med Rasmus Nielsen hver torsdag, når det var muligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 215 linje 30

◀ **hele hans Diversion fra den store Bog til de 12 Forelæsninger** : dvs. fra *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*, der udkom forsommeren 1849 til *Evangelietroen og Theologien*, som netop var udkommet i april 1850 (169,22). – **Diversion**: 170,4.

I trykt udgave: Bind 23 side 215 linje 31

◀ **avancere** : fremføre, udvikle.

I trykt udgave: Bind 23 side 215 linje 34

◀ **den hele Sag med Martensen** : altså Nielsens angreb på Martensen (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 215 linje 35

◀ **var personligt Fjendskab** : Rasmus Nielsen, som tidligere var god ven med Martensen, skulle bl.a. havde følt sig tilsidesat i forhold til Martensen, jf. journaloptegnelsen NB14:120 (SKS 22, 414).

I trykt udgave: Bind 23 side 215 linje 37

◀ **in bona caritate** : lat. 'i god kærlighed', dvs. i broderlig forening.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 9

◀ **denne Torsdag** : dvs. den 18. april 1850.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 10

◀ **Raison** : ræson, fornuft.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 12

◀ **jeg modtager idag et Brev ... om Torsdagen** : Der må være tænkt på det brev fra Rasmus Nielsen til SK, som er trykt i *B&A*, nr. 252, og som lyder: »Kjære Hr. Magister! / Paa Grund af Omstændighederne maa jeg da nu for det Første renoncere paa at spadsere med Dem om Torsdagen, og beder Dem desaaarsag ikke at vente mig i dag. Naar det igjen føier sig saaledes, at jeg atter kan have den Fornøielse, skal jeg tillade mig at sende Dem Bud, om det da maaskee ogsaa kunde være Dem beleiligt. / Deres R.N.« Brevet, der er dateret »Torsdagen d. 19. Marts 1850« (denne dato var en tirsdag!), må være identisk med det brev, SK modtog den 18. april 1850, jf. også SKs udkast til et svar (*B&A*, nr. 253-256), der alle tager afsæt i flyttedagen den 16. april. – **renoncerer paa**: giver afkald på, afstår fra; jf. Nielsens brev.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 16

◀ **Hypochondrie** : melankoli, tungsindighed, også: 'grillefænger', dvs. det at være plaget af (unyttige) bekymringer.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 21

◀ **hans sandselige Haardførhed** : sigter til Rasmus Nielsens robuste og sunde fysik (229,6), måske også til hans lidenskabelighed og heftige facon.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 26

◀ **Skrupulositet** : egl. scrupulositet, skrupuløsitet, dvs. ængstelighed, samvittighedsgrubleri.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 26

◀ **stikker dog i ham** : er dog en del af ham.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 28

◀ **Forresten findes i de forskellige Journaler ... mit Forhold til ham** : I perioden fra sommeren 1848, hvor SK indgik venskab med Rasmus Nielsen, til maj 1849, hvor Nielsen udgav *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*, optræder Nielsen i flere journaloptegnelser; se journalerne NB6 (67a, 74-76 og 78), NB7 (6-7, 9-10, 34 og 114), NB9 (13-16 og 52), NB10 (9, 13-14, 32-33 og 199). I perioden fra *Evangelietroens* udgivelse indtil 'bruddet' her i NB17, findes yderligere en række optegnelser om Nielsen; se journalerne NB11 (46, 51, 115 og 193), NB12 (93, 129, 143a og 165), NB13 (61), NB14 (81, 90, 91, 97, 102, 120 og 125), NB15 (23 og 77), NB16 (63 og 88). Til disse journaloptegnelser føjer sig en halv snes løse papirer, der bl.a. indeholder udkast til artikler mod Nielsen; se især *Pap. X 6 B 83-89*. Siden hen kom der stadig talrige optegnelser til. – **stadig væk**: endnu, vedblivende, dvs. flere.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 30

◀ **Jeg tænkte mig at døe ... sætte En ind i Sagen** : 169,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 216 linje 37

◀ **hypochondre** : dvs. hypokondrisk (216,21).

I trykt udgave: Bind 23 side 218 linje 1

◀ **i Frygt og Bæven** : allusion til Fil 2,12, hvor Paulus skriver til filipperne: »Derfor, mine Elskelige, ligesom I altid have været lydige, saaledes, ikke alene som ved min Nærværelse, men nu meget mere i min Fraværelse, arbejder paa Eders egen Saliggjørelse med Frygt og Bæven« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 218 linje 1

◀ **saa har han skrevet en stor Bog** : Der sigtes til *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*, som var Rasmus Nielsens første bog efter indgåelse af venskabet med SK (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 218 linje 5

◀ **Dernæst har han taget nogle Theses ... angribe Martensen** : Der sigtes til Rasmus Nielsens stridsskrift *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«* (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 218 linje 8

◀ **endelig har han gjort et Forsøg paa at gjøre det til Doctrin** : Der sigtes formentlig til Rasmus Nielsens *Evangelietroen og Theologien* (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 218 linje 10

◀ **Interpret** : fortolker, dvs. af SKs forfatterskab.

I trykt udgave: Bind 23 side 218 linje 19

◀ **ligegyldig ved** : ligeglad med.

I trykt udgave: Bind 23 side 218 linje 19

◀ **p. 139** : se NB17:76.

I trykt udgave: Bind 23 side 215m linje 1

◀ **d. 18 og 19 April 50** : Den 18. april 1850 var en torsdag; SK var om tirsdagen (16. april) flyttet fra Rosenborggade 156 A til Nørregade 43.

I trykt udgave: Bind 23 side 215m linje 2

◀ **hans 3 Bøger** : altså *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*, og sammenstillingen af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* med Martensens *Den christelige Dogmatik*, samt endelige *Evangelietroen og Theologien* (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 215m linje 4

◀ **hvis saa var** : hvis det forholdt sig således.

I trykt udgave: Bind 23 side 216m linje 9

◀ **hvad Offer han kan have bragt pecuniært ... for Ubehageligheder** : I NB12:165.b skriver SK, at Verden »er nu dog næsten blevet vred paa R. N., fordi han har villet efterligne mig«; sml. NB15:77. I en anden optegnelse fortælles, at Nielsen på grund af sin efterligning af SK »allerede skal have været udsat for flere Ubehageligheder fra de Indflydelsesrige« (*Pap. X 6 B 125*, p. 167). Derudover måtte Nielsen tilsyneladende også døje ubehageligheder fra sin kone pga. forholdet til SK (se NB12:165). Se også NB17:76. Det er imidlertid uklart, hvilke økonomiske ofre der er tale om.

I trykt udgave: Bind 23 side 216m linje 17

◀ **agtet paa ham** : iagttaget ham, holdt øje med ham.

I trykt udgave: Bind 23 side 216m linje 22

◀ **Jeg havde først tænkt ... hører fra ham** : Som reaktion på Rasmus Nielsens 'skilsmisse'-brev (216,16) udkastede SK nogle svar-breve, som imidlertid ikke blev afsendt (jf. *B&A*, nr. 253-258); det endelige svar sendte SK i slutningen af april, jf. NB17:81.

I trykt udgave: Bind 23 side 216m linje 32

◀ **ligge under** : bukke under, lade sig besejre, være underkastet.

I trykt udgave: Bind 23 side 218m linje 9

◀ **den hidtil tilbagelagte Productivitet** : dvs. Rasmus Nielsens sidste tre bøger (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 218m linje 14

◀ **item** : lat. fremdeles, ligeledes.

I trykt udgave: Bind 23 side 218m linje 15

◀ **da jeg drog ham til mig ell. slog til idet han inclinerede** : SK har i flere optegnelser skrevet om mødet med Rasmus Nielsen, fx i NB7:114: »I den forløbne Sommer drog jeg R. Nielsen lidt nærmere til mig« (*SKS 21*, 139), og på et løst papir: »Jeg valgte Prof. Nielsen, der selv søgte Tilnærmelsen og med afgjort Imødekommen tog mod Tilbudet« (*Pap. X 6 B 121*, s. 160). I NB14:90 rapporteres: »Jeg var opmærksom paa, hvorledes R.N. næsten udelukkende beskjeftigede sig med mine Skrifter, og jeg maatte befrygte, at han pludselig gik hen og begyndte at docere (...). Ogsaa for at forebygge dette, var det bedst at drage ham lidt nærmere til mig, han der fra sin Side saa afgjørende som muligt søgte at blive draget til« (*SKS 22*, 397). Dette uddybes atter på et løst papir: »Da jeg i sin Tid blev opmærksom paa Prof. Nielsen (der efterat der i mange Aar havde bestaaet et Uvenskab imellem os saa han end ikke vilde hilse mig, en Dag hilste mig, hvorpaa jeg over Veien talte til ham og han kom over til mig) talte jeg oftere med ham paa Spadseretoure«

(Pap. X 6 B 99).

I trykt udgave: Bind 23 side 218 linje 20

◀ som **vistnok**: helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 23 side 218m linje 22

◀ **i det Sted** : i stedet for.

I trykt udgave: Bind 23 side 218m linje 31

◀ **besynderlige** : her: særlige, specielle, også: usædvanlige.

I trykt udgave: Bind 23 side 218m linje 44

◀ **Tanken om Døden som nær forestaaende** : 169,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 219 linje 2

◀ **at gjøre et Forsøg paa ... søgt Tilnærmelsen** : 218m,20.

I trykt udgave: Bind 23 side 219 linje 3

◀ **holde det ud 1½ ell. 2 Aar** : Forholdet til Nielsen indledtes sommeren 1848 (170,10).

I trykt udgave: Bind 23 side 219 linje 19

◀ **Tid efter anden** : efterhånden, i tidens løb.

I trykt udgave: Bind 23 side 219 linje 20

◀ **forskyldte** : var årsag til, pådrog mig.

I trykt udgave: Bind 23 side 219 linje 26

◀ **Stilling, der vist aldrig har klaget over Uret** : om SKs forhold til Stilling, se bl.a. journaloptegnelserne NB14:112 (SKS 22, 411), NB16:56 og NB17:76.b. SK var af den opfattelse, at når Stilling havde så store kvaler med kristendommen, skyldtes det, at han efter kun et års ægteskab i dec. 1847 blev enkemand og egl. gerne ville gifte sig igen. – **Stilling**: Peter Michael Stilling (1812-69), filosof, disputerede for magistergraden med afhandlingen *Den moderne Atheisme eller den saakaldte Neohegelianismes Conseqvenser af den hegelske Philosophie*, Kbh. 1844, ktl. 801. Han havde i begyndelsen af 1840'erne gjort sig til talsmand for hegelianismen, som han i slutningen af årtiet under påvirkning af SK tog stærkt afstand fra. Bl.a. udgav han stridsskriftet *Om den indbildte Forsoning af Tro og – Viden med særligt Hensyn til Prof. Martensens »christelige Dogmatik«*. *Kritisk-polemisk Afhandling*, Kbh. 1850, ktl. 802; det blev averteret som udkommet i *Berlingske Tidende*, nr. 303, 22. dec. 1849. Senere fulgte pjecen *Et Par Spørgsmaal til Professor C.E. Scharling i Anledning af hans saakaldte Anmeldelse af Dr. Martensens christelige Dogmatik*, Kbh. 1850; den blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 113, 16. maj 1850. Efter en studierejse virkede Stilling 1846-1850 som privatdocent.

I trykt udgave: Bind 23 side 220 linje 2

◀ **hvad jeg sagde til ham den sidste Gang** : se NB17:71.

I trykt udgave: Bind 23 side 220 linje 6

◀ **R. Nielsen** : 169,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 219m linje 1

◀ **Christenheden** : 200,20.

I trykt udgave: Bind 23 side 220 linje 19

◀ **ligger (...) under** : bukker under.

I trykt udgave: Bind 23 side 220 linje 26

◀ **Rousseaus Emil 4de Bog, hvor Vicaren taler** : jf. *Emil eller om Opdragelsen. Af J.J. Rousseau, Borger i Genf. Oversat af Fransk og udgiven med Tydskslands Opdragelsesrevisorers og en Deel Danske oplysende,*

bestemmende og rettende Anmærkninger, 1.-6. del, Kbh. 1796-99, ktl. 941-943. Dette Rousseaus pædagogiske hovedværk udkom på fr. i 1762 og derefter i flere udgaver, bl.a. i 1792, jf. ktl. 939-940. Hovedparten af den fjerde del el. bog består af »Den Savoyiske Vicars Troesbekjendelse« (s. 74ff.). – **Rousseaus:** Jean-Jacques Rousseau (1712-78), fr. filosof og forfatter. – **Vicaren:** dvs. den fattige, retskafne gejstlige, hvis ønske var at blive præst, jf. hans historie, bd. 4, s. 63ff.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 1

◀ **Jeg har nu, min unge Ven ... vil aflægge den for.**◀ : citat fra *Emil eller om Opdragelsen* bd. 4, s. 256. SK skriver »unge Ven« for »unge Ven!« og udelader: »saaledes mundtlig, som Gud læser den i mit Hjerte«. – **nogentid:** nogensinde.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 2

◀ **»Saa længe der endnu findes nogen ... endnu at støtte sig.** : citat fra *Emil eller om Opdragelsen* bd. 4, s. 256f. SK skriver »fuldender Værket« for den formentlige trykfejl »fuldender Værker«.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 5

◀ **Prof. Nielsen** : 169,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 18

◀ **i megen Frygt og Bæven** : 218,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 19

◀ **havde jeg tænkt mig ... istand igjen** : 216m,32.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 19

◀ **jeg fik Skilsmissebrevet** : 216,16.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 22

◀ **skrev ham til** : skrev til ham, sendte ham.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 25

◀ **og derpaa har jeg jo havt Exempler** : Der sigtes givetvis til et brev af 4. aug. 1849 fra SK til Rasmus Nielsen om forholdet ml. Johannes Climacus og Anti-Climacus (*B&A*, nr. 219). Nielsen reagerede ikke og skrev senere til SKs store bekymring, at han aldrig havde modtaget brevet i Lyngby, hvor han opholdt sig i sommerferien (se *B&A*, nr. 223 (RN) og nr. 222, 224 og 226).

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 26

◀ **Billeten** : det lille brev.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 28

◀ **glædet mig til den næste Torsdag ... taget mod Stødet** : se NB17:71 med marginaloptegnelser, hvor SK omtaler sin kritik af Nielsen i samtalen med denne på spadsereturen den 11. april 1850.

I trykt udgave: Bind 23 side 221 linje 34

◀ **Poeniterende** : bodgørende, angrende.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 4

◀ **vi ville see:** vil, får.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 8

◀ **Underfundig** : en, som man ikke kan stole på, som er lumsk og svigefuld.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 10

◀ **greb feil** : tog fejl, begik en fejltagelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 24

◀ **Jeg har holdt min uhyre Fart an i 1½ Aar** : 219,19.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 30

◀ **altereret** : forstyrret, forandret.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 33

◀ **Raisonnements** : ræsonnementer.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 36

◀ **Lapidar-Stil** : stil, hvor alle led er lige kraftfulde; kort, fyndig udtryksmåde.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 36

◀ **ene og eneste** : ene og alene.

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 37

◀ **de to Bøger** : vel Rasmus Niensens to bøger: *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* og *Evangelietroen og Theologien* (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 224 linje 38

◀ **den underfundige Conspiracy mod mig her hjemme** : se også journaloptegnelsen NB18:7, hvor SK under overskriften »Taktiken mod mig« omtaler denne »Kjøbstads-Conspiration«, dvs. forræderiet mod ham.
- **underfundige**: snedige, listige, lumske.

I trykt udgave: Bind 23 side 225 linje 2

◀ **paa Berget** : 175,21.

I trykt udgave: Bind 23 side 225 linje 11

◀ **at han af Andre maa høre ... for mig** : 216m,17.

I trykt udgave: Bind 23 side 225 linje 34

◀ **Vistnok** : rigtignok, ganske vist.

I trykt udgave: Bind 23 side 225 linje 37

◀ **Underfundighed** : listighed, udspekulerethed.

I trykt udgave: Bind 23 side 225 linje 37

◀ **Piinagtigt** : pinefuldt.

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 4

◀ **var han kommet næste Torsdag** : dvs. torsdag den 18. april, hvor Rasmus Nielsen i stedet sendte sit 'skilsmisse'-brev (216,16).

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 10

◀ **avanceret** : frembragt, udviklet.

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 11

◀ **cfr p. 127** : se NB17:71.

I trykt udgave: Bind 23 side 221m linje 1

◀ **lige saa frit som det til Stilling** : 220,2.

I trykt udgave: Bind 23 side 226m linje 6

◀ **en passant** : fr. i forbigående.

I trykt udgave: Bind 23 side 226m linje 8

◀ **O, det er saa sandt ... en død Mand** : 211,5.

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 19

◀ **Alt Det om mine tynde Been og mine Buxer og Øgenavnet »Søren«** : hentyder dels til *Corsarens* karikering af SK og den efterfølgende chikane (169,6), dels til den tilsyneladende florerende brug af navnet 'Søren' (189,28).

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 22

◀ **De, der skulle vidne for mig** : dvs. de, der i stedet for at vidne forholdt sig tavse (169,3).

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 26

◀ **at** Forhaanelse: dvs. for at.

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 30

◀ **sædelig** : moralsk.

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 32

◀ **Studium** : muligvis i betydningen: bestræbelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 226 linje 34

◀ **Nielsen** : Rasmus Nielsen (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 227 linje 1

◀ **At N. var og er den eneste Mulighed her har jeg altid sagt** : dvs. Rasmus Nielsen var den eneste, som kunne sætte sig ind i og tjene SKs sag, og den person, hos hvem det var muligt at hente oplysning om sagen, hvis SK skulle dø.

I trykt udgave: Bind 23 side 227 linje 2

◀ **min Betragtning, at jeg skulde døe førend Sagen egl. sattes ind** : 169,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 227 linje 23

◀ **i 1¾ Aar har jeg nu holdt ud** : dvs. siden sommeren 1848, hvor SK indledte forholdet til Nielsen (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 227 linje 31

◀ **en Replik i Emil (i den ... de Eensomme)** : jf. den afsluttende brevfortælling, »Emil og Sophie, eller de Eensomme. Et Fragment« i Rousseaus *Emil eller om Opdragelsen* (221,1), 6. bog, 1799, s. 213-324. Der sigtes til det sted, hvor Emil klager over sin utro hustru: »Sophie vil aldrig elske en Mand, som hun har givet Ret til at foragte hende ... Hun elsker mig ikke mere ... Den Utaknemmelige, har hun ikke sagt det selv? Hun elsker mig ikke mere, den Troløse! Ak! det er hendes største Forbrydelse: jeg havde kunnet tilgive alt uden den allene«, bd. 6, s. 271. Og så føjer han følgende replik til »med en bitter Følelse«, jf. næste kommentar.

I trykt udgave: Bind 23 side 228 linje 2

◀ **jeg taler uafsladeligt om at tilgive ... Fornærmeren aldrig.**« : citat fra 6. bog, s. 271; SK har indføjet parentes.

I trykt udgave: Bind 23 side 228 linje 3

◀ **»uden Tvivl har det været hendes ... ikke hade mig.**« : citat fra 6. bog, s. 271 (i forlængelse af ovenstående). SK skriver »uden Tvivl« for »uden al Tvivl« og »hvor maa« for »hvormeget maa«.

I trykt udgave: Bind 23 side 228 linje 10

◀ **heri stikker Knuden** : fast udtryk med oprindelse i det klassiske 'hic nodus', lat. her er knuden, dvs. her er vanskeligheden.

I trykt udgave: Bind 23 side 228 linje 12

◀ **ret** angrende: på rette måde, rigtigt.

I trykt udgave: Bind 23 side 228 linje 13

◀ **flye ham** : flygte bort fra ham; sky ham.

I trykt udgave: Bind 23 side 228 linje 16

◀ **jeg har det** : fast udtryk, der svarer til 'heureka!' el. 'funtus!' (201,19).

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 1

◀ **Xsthed** : 200,20.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 2

◀ **R. Nielsen** : 169,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 5

◀ **Jeg skrev N. en Billet til** : dvs. jeg sendte et lille brev til Nielsen. Som svar på Nielsens 'skilsmisse'-brev (216,16) udarbejdede SK en række breve, som imidlertid ikke blev sendt (216m,32). Der findes bevaret et brev fra SK til Nielsen med påskriften: »Denne Billet blev afsendt / cfr. Journalen NB17 p. 154«, hvilket svarer til nærværende optegnelse. Brevet er dateret: »Tirsdag«, hvilket må være tirsdag den 30. april 1850, jf. næste kommentar. Brevet er trykt i B&A som nr. 259 og lyder dér: »Kjere! / Sidste Torsdag, da jeg talte med Dem, var jeg af den Formening – og det var jo ganske i sin Orden – at jeg naturligviis vilde træffe Dem igjen den næste Torsdag. Det skete ikke; en Billet fra Dem underrettede mig om Deres fremtidige Udebliven. / Jeg frygter, der nu er indtraadt en Misforstaaelse; hvad der blev sagt dialektisk i Retning af et Næste, og teleologisk i Retning af et Næste er nu maaskee blevet et Andet – men deri er jeg jo dog egl. ikke Skyld. / Misforstaaelse bør man tage itide, det er idetmindste min Mening. For at kunne gjøre det kræves der lidt Taalmodighed og Sagtmodighed, hvoraf jeg dog maaskee har noget mere, medens De saa igjen har flere Kræfter, er langt stærkere end jeg, næsten som var den ene af os en Levende, den anden en Døende. / Det er forresten ogsaa mit Ønske, at der fremtidig ingen bestemt Dag bliver for vore mulige Møder; lad det beroe paa Tilfældet og Lysten, jeg er jo ikke saa vanskelig at træffe, og det skal da være mig en ikke mindre Fornøielse at see Dem, naar jeg saaledes veed baade Dem og mig ganske frie. Derom kunde jeg ønske mundtlig at forklare mig videre. / Mit Forslag er – velmeent som altid, ogsaa da, naar jeg nidkjær paa Ideen, muligt bliver øieblikkeligt, misforstaaet af Dem, der mener bedst at have forstaaet og meest at have troet mig – at vi træffes imorgen til sædvanlig Tid og Sted, for at see, hvor vi ere. / Svar udbedes. / Deres S.K.«

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 6

◀ **Onsdagen d. 30 April** : Den 30. april 1850 var en tirsdag. Der må være tale om onsdag den 1. maj, jf. kommentaren ovenfor.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 8

◀ **den store Bog** : dvs. *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* fra 1849 (169,22).

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 13

◀ **Den Adfærd, efter hvad der var passeret ... i eet Aar** : Der sigtes til perioden fra sommeren 1848, hvor SK og Nielsen blev fortrolige, indtil maj 1849, hvor *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* udkom. SK havde håbet, at Nielsen med sit skrift ville vise, at han havde tilegnet sig SKs værker, havde forstået dem og nu tjente SKs sag. SK følte imidlertid, at han var blevet holdt for nar, idet Nielsen i sin bog tilsyneladende blot havde plyndret SKs værker og deres samtaler.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 13

◀ **Kunstigt** : kunstfærdigt, sindrigt, indviklet.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 18

◀ **Knuden er just** : vanskeligheden er netop.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 20

◀ **han vilde frem ... og angribe Martensen** : 169,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 25

◀ **signalisere mig** : signalere til mig; fortælle mig om det.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 30

◀ **tage til** : gribe til.

I trykt udgave: Bind 23 side 229 linje 35

◀ **betrygger** : står inde for.

I trykt udgave: Bind 23 side 230 linje 1

◀ **Medlevende** : samtidige.

I trykt udgave: Bind 23 side 230 linje 1

◀ **unødig** : dvs. nødvendig.

I trykt udgave: Bind 23 side 230 linje 4

◀ **om dette Andet end** : dvs. om end dette andet.

I trykt udgave: Bind 23 side 230 linje 7

◀ **sin store Bog med sit Kunstlede** : dvs. *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* fra 1849 (169,22); se SKs kritik af bogens 'lærde apparat' osv. i *Pap X 6 B 83-94*. – **Kunstlede**: kunstfærdige.

I trykt udgave: Bind 23 side 230 linje 10

◀ **naar jeg læser en Stoiker** : Anledningen til denne udtalelse kunne være den fornyede læsning af Senecas breve (238,7). – **Stoiker**: forfatter, som kan henføres til den filosofiske skole, som blev grundlagt af Zenon (o. 340-265 f.Kr.) i Grækenland, og som i det første årh. e.Kr. blev videreført i Rom af bl.a. Seneca, Epiktet og Marcus Aurelius.

I trykt udgave: Bind 23 side 230 linje 18

◀ **revangerer mig** : egl. revancherer mig; skaffer mig revanche.

I trykt udgave: Bind 23 side 230 linje 29

◀ **den menige Mand** : SKs foretrukne betegnelse for den jævne, lavere samfundsklasse.

I trykt udgave: Bind 23 side 230 linje 30

◀ **En Journalist, der franarrer ... ansees for Velgjøreren** : ligesom Goldschmidt (172,11).

I trykt udgave: Bind 23 side 231 linje 1

◀ **Bankeroteurs**: egl. banqueroutier, fr. bankerottør, person, der går bankerot, fallit.

I trykt udgave: Bind 23 side 231 linje 20

◀ **Napoleon (...) han altid gik med Gift** : If. Napoleon-litteraturen, som på SKs tid var omfattende, skulle Napoleon i hvert fald fra og med toget mod Rusland (1812), hvor han var i stor fare for at blive taget til fange, have båret gift på sig. Det skulle if. nogle have været denne gift, han tog natten ml. 12. og 13. april 1814, idet selvmordsforsøget dog mislykkedes, fordi giften i mellemtiden havde mistet sin kraft. Se fx *Napoleon Bonaparte og den store Armee. En folkelig Historie af Emil Marco de Saint-Hilaire*, overs. af H.P. Holst, Kbh. 1844, s. 451f. – **Napoleon**: Napoleon Bonaparte (1769-1821), fr. general og statsmand, tog magten ved et statskup i 1799 og lod sig 1804 udråbe til kejser, hvorfor han siden omtales som kejser Napoleon I (1804-14 og 1815).

I trykt udgave: Bind 23 side 231 linje 27

◀ **»lader os æde og drikke«** : citat fra 1 Kor 15,32, hvor Paulus skriver: »Streed jeg, efter menneskelig Maade at tale, med vilde Dyr i Ephesus, hvad hjælper det mig, dersom de Døde ikke opstaae? Da lader os æde og drikke, thi i Morgen døde vi« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 231 linje 32

◀ **Alterneren** : vekslen, skiften.

I trykt udgave: Bind 23 side 231 linje 35

◀ **Bremse** : Der hentydes til Sokrates' analogi i Platons *Sokrates' Forsvarstale* (31a), hvor Sokrates advarer sine dommere mod at dømme ham til døden: »For hvis I gør det, vil I ikke nemt kunne finde en anden af samme Slags som mig, en der – hvis jeg maa bruge et Udtryk, der maaske klinger lidt pudsigt – er blevet sat af Gud paa jeres By ligesom en Bremse paa en stor, ædel Hest, der paa Grund af sin store Krop er noget tung i det og maa holdes i Aande med Stik eller Slag. Det tror jeg virkelig har været Guds Tanke med mig: jeg bruger jo hele min Dag til at holde jer i Aande, til at drive jer frem, til at irritere hver enkelt af jer, ligesom en Bremse, der flyver fra det ene Sted af Kroppen til det andet« (*Platons Skrifter* (181,2) bd. 1, s. 281).

I trykt udgave: Bind 23 side 232 linje 2

◀ **Underfundighed** : snedighed, lumskhed.

I trykt udgave: Bind 23 side 232 linje 33

◀ **at Xstus som Barn »var sine Forældre underdanig«** : jf. beretningen om den tolvårige Jesus i templet, Luk 2,51, hvor det om hans forhold til sine forældre, som han fulgtes med, fortælles, at han »var dem underdanig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 233 linje 14

◀ **som Luther rigtigt siger, deltog i deres Gjerning, samlede Spaaner o: s: v:** : sigter til Luthers (173,16) prædiken over Luk 2, 42-52 til første søndag efter helligtrekongersdag i *En christelig Postille, sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller*, overs. af J. Thisted, bd. 1-2, Kbh. 1828, ktl. 283; bd. 1, s. 142-150; s. 149f. Her udlægger Luther Luk 2,51 (233,14): »Saare smukt udtrykker Lucas det saaledes: *Han var dem underdanig* – som om han vilde sige: Han gjorde det frivilligen og gjerne, skjøndt Han var Gud, og altsaa Joseph's og Maria's Herre. At Han var dem lydige, det gjorde Han af Lydighed mod sin himmelske Fader, af hjertelig Kjærlighed til sine Forældre og alle Mennesker til et Exempel paa deres skyldige Lydighed og Ydmyghed. Thi saaledes skal Man tage og forstaae hine Ord, at Barnet Jesus, i sine Forældres Huus, har gjort Alt, hvad Man har forlangt af Ham, opsamlet Spaaner, hentet Mad og Drikke, kort, udrettet alt Muligt uden Fortrydelse.«

I trykt udgave: Bind 23 side 233 linje 15

◀ **Affectation** : forstillelse, påtaget væsen.

I trykt udgave: Bind 23 side 233 linje 23

◀ **falde blandt Røvere** : talemåde (efter Luk 10,30): komme i røveres magt; blive udnyttet af folk. Der sigtes i alm. til Jesu lignelse om den barmhjertige samaritaner, som i modsætning til en præst og en levit hjælper en mand, der er blevet overfaldet af røvere, jf. Luk 10,25-37.

I trykt udgave: Bind 23 side 233 linje 25

◀ **Det er en lille Streg om at gjøre** : det vil formentlig sige: Der skal kun en lille ændring til, dvs. det hele afhænger af en lille forskel. Betydningen er usikker, sml. NB14:47.a., SKS 22, 374m.

I trykt udgave: Bind 23 side 233 linje 31

◀ **tage sig i det** : finde sig til rette i det, forholde sig til det.

I trykt udgave: Bind 23 side 233 linje 32

◀ **overhovedet iagttage de officielt den dybeste Taushed** : ligesom i forbindelse med *Corsar*-affæren (169,3). – **iagttage**: udviser.

I trykt udgave: Bind 23 side 234 linje 11

◀ **I gamle Dage kastedes man for vilde Dyr** : hentyder formentlig til de martyrer, der i kristendommens første århundreder blev forfulgt og dræbt pga. deres kristne tro. Således berettes flere steder hos Eusebius om, hvordan martyrer kastedes for vilde dyr, jf. *Kirkens Historie gennem de tre første Aarhundreder af Eusebius*, overs. af C.H. Muus, Kbh. 1832, ktl. U 37, fx 4. bog, kap. 5, s. 205f.; 5. bog, kap.1 s. 259-268; 8. bog, kap. 7, s. 496-498.

I trykt udgave: Bind 23 side 234 linje 25

◀ **eo ipso** : lat. netop derved.

I trykt udgave: Bind 23 side 234 linje 28

◀ **Renomee** : dvs. renommé.

I trykt udgave: Bind 23 side 234 linje 29

◀ **intet Mindre** : egl. Intet mindre, dvs. lige det modsatte; slet ikke dette.

I trykt udgave: Bind 23 side 235 linje 3

◀ **Gud skabte Msk. i sit Billede** : citat fra 1 Mos 1,27.

I trykt udgave: Bind 23 side 235 linje 18

◀ **himmelske Hærskarere** : fast bibelsk udtryk: englene og de salige.

I trykt udgave: Bind 23 side 235 linje 25

◀ **hine tjenende Aander** : dvs. englene.

I trykt udgave: Bind 23 side 235 linje 30

◀ **ækler** : finder ækelt.

I trykt udgave: Bind 23 side 235 linje 37

◀ **Selvbesmittelsens**: selvtilfredsstillelse, masturbation, onani.

I trykt udgave: Bind 23 side 235 linje 38

◀ **Løverdagen** : lørdagen.

I trykt udgave: Bind 23 side 236 linje 2

◀ **Rescripterne**: love og forordninger.

I trykt udgave: Bind 23 side 236 linje 3

◀ **Procuratorens**: befuldmægtiget, sagfører.

I trykt udgave: Bind 23 side 236 linje 7

◀ **Cancelbudets**: bud el. betjent ved kancelliet, dvs. det regeringskollegium, der styrede justitsvæsenet, den indenrigske forvaltning, kirke- og skolevæsen m.m.

I trykt udgave: Bind 23 side 236 linje 7

◀ **Dosmer** : fjols, fæhoved.

I trykt udgave: Bind 23 side 236 linje 16

◀ **Løgn i Din Hals** : talemåde: 'du lyver'!

I trykt udgave: Bind 23 side 236 linje 22

◀ **nær efter** : nær ved, tæt på.

I trykt udgave: Bind 23 side 236 linje 24

◀ **tilgavns** : fuldt ud, rigtig.

I trykt udgave: Bind 23 side 236 linje 37

◀ **det at jeg er saa ung som jeg er** : SK fyldte 37 år den 5. maj 1850.

I trykt udgave: Bind 23 side 237 linje 9

◀ **alt Det med mine tynde Been og korte Buxer** : 226,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 237 linje 10

◀ **skjøn Skabning** : smuk kropsfigur, godt udseende.

I trykt udgave: Bind 23 side 237 linje 13

◀ **er til Forargelse** : vækker anstød.

I trykt udgave: Bind 23 side 237 linje 19

◀ **partout** : fr. for enhver pris, absolut.

I trykt udgave: Bind 23 side 237 linje 29

◀ **endelige** : timelige, verdslige.

I trykt udgave: Bind 23 side 237 linje 34

◀ **jeg igaar ell. forgaars læste i eet af Senecas Breve** : lf. regning fra boghandler A.G. Salomon købte SK i april 1850 »Seneca Abhandl. u. Briefe (Römische Prosaiker)«, dvs. *Lucius Annäus Seneca des Philosophen Werke*, overs. af J.M. Moser, G.H. Moser og A. Pauly, bd. 1-15 med fortsat paginering (i *Römische Prosaiker in neuen Übersetzungen* bd. 19-20, bd. 25, bd. 33, bd. 41, bd. 45-46, bd. 50, bd. 53-55, bd. 67, bd. 73, bd. 111 og bd. 115), Stuttgart 1828-36, ktl. 1280-1280c. I denne udgave indeholder bd. 12-15 (*Briefe*, overs. af August Pauly, bd. 1-4, 1832-1836) Senecas breve til Lucillius, dvs. de 94 første breve, idet de resterende 30 først udkom året efter i *Werke* bd. 16-17 (*Briefe* bd. 5-6), overs. af A. Haakh, 1851. Det er denne udgave (herefter forkortet: *Seneca Werke*), SK knytter an til. – **igaar eller forgaars**: dvs. en dag i begyndelsen af maj, idet NB17:81 er dateret 30. april og NB17:99 i ugen efter 5. maj. – **Senecas**: Lucius Annaeus Seneca (o. 4 f.Kr. - 65 e.Kr.), rom. politiker, forfatter og stoisk filosof.

I trykt udgave: Bind 23 side 238 linje 7

◀ **besynderlig** : i særdeleshed, specielt. Kan også her betyde: mærkeligt, sært.

I trykt udgave: Bind 23 side 238 linje 8

◀ **Frater Taciturnus Replik ... i Fædrelandet (...)** »**jeg nøies med at være Forfatteren** : hentyder til begyndelsen af sidste afsnit i avisartiklen »En Omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« (172,2), hvor SK alias Frater Taciturnus skriver: »En Forfatter, der er sig sin Opgaves dialektiske Vanskelighed og Anstrængelse bevidst, venter naturligvis kun faa Læsere (...). Han nøies glad med faa Læsere, med Een, han nøies med mindre, thi han nøies med at være Forfatter, fortryllet ved den Uendelighedens Modsigelse: at *nøies* med Tænkningens guddommelige Nydelse.«

I trykt udgave: Bind 23 side 238 linje 8

◀ **jeg nøies med Faae, med Een, med Ingen** : citat fra den anden af de tre sentenser, hvormed Seneca afslutter sit syvende brev til Lucillius. En mand, der blev spurgt, hvorfor han brugte så mange kræfter på sin kunst, når den alligevel blot kunne fattes af få, svarede: »Mir genügen Wenige, mir genügt Einer, mir genügt auch gar Keiner«, *Seneca Werke* (238,7) bd. 12, 1832, s. 1435.

I trykt udgave: Bind 23 side 238 linje 12

◀ **En, hvem Læreren meest omhyggeligt har sat ind i det Sande** : SK tænker formentlig på Rasmus Nielsen (169,22), hvem han i private samtaler 1848-50 satte ind i sin tænkning.

I trykt udgave: Bind 23 side 238 linje 17

◀ **nærmest efter** : tættest på.

I trykt udgave: Bind 23 side 238 linje 22

◀ **Coterie** : sammenslutning, klikedannelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 238 linje 29

◀ **Tertium non datur** : lat. 'et tredje gives ikke'. Udtrykket betegner i den klassiske logik grundprincippet om 'det udelukkede tredje', der blev formuleret af den gr. filosof Aristoteles, og som udtrykker, at der ikke gives noget 'tredje' ml. kontradiktoriske modsigelser.

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 15

◀ **Jeg læser i denne Tid Senecas Breve** : dvs. formentlig i ugen efter SKs fødselsdag den 5. maj.

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 17

◀ **de smaae indlagte Sætninger af Epicur** : Seneca afslutter ofte sine breve til Lucillius med nogle opbyggelige eller tankevækkende sentenser, ikke sjældent af den gr. filosof Epicur (341-270 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 18

◀ **i 22de Brev citeres ... naar det er Tid.**◀ : SK oversætter slutningen af følgende passage fra Senecas 22. brev til Lucillius: »Lies des Epicurus hieher gehörigen Brief an Idomeneus, worin er ihn bittet, 'so viel er könne, zu eilen und sich zu flüchten, bevor irgend eine größere Macht dazwischen trete, welche ihm die Freiheit raube, sich zurückzuziehen. Doch,' sezt er hinzu, 'habe er es nicht eher zu versuchen, als bis er es auf eine geschickte und zeitgemäße Weise thun könne: aber wenn jener längst erharrte Zeitpunkt erschienen sey, so solle er sich mit Einem Sprunge in Freiheit setzen. Wer auf Flucht sinne, dürfe nicht schlummern, und auch aus der schwierigsten Lage sey ein glückliches Entkommen zu hoffen, wenn wir nicht eilen, ehe es Zeit, noch säumen, wenn es Zeit ist.'◀ Seneca *Werke* (238,7) bd. 12, 1832, s. 1497.

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 19

◀ **Jeg hørte forleden Søndag ... Candidat Clemmensen til Aftensang i Frelsers Kirke** : lf. avisernes prædikantliste (fx *Fædrelandet*, 1850, 4. maj, nr. 102, s. 408) prædikede »Cand. Clemmensen« søndag den 5. maj til aftensang i Vor Frelsers Kirke på Christianshavn. Der sigtes til Carl Frederik Clemmensen (1820-91), som først blev teologisk kandidat 4. nov. 1850, om end han allerede i maj 1848 havde afsluttet alle sine eksaminer undtagen den i GT, jf. *Meddelelser angaaende Københavns Universitet (...) for 1849-1856*, udg. af A.C.P. Linde, Kbh. 1860, s. 496 (samt *Theologisk Tidsskrift* bd. 12, 1849, s. 395).

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 23

◀ min **Geburtsdag**: fødselsdag; SK fyldte 37 år den 5. maj 1850.

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 24

◀ **tarvelig** : simpel, fordringsløs.

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 25

◀ **formdl.** : formodentlig.

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 26

◀ **Han havde prædiken ... efter Evangeliet** : Den 5. maj 1850 var 5. søndag efter påske med evangelieteksten fra Joh 16,23-28 om Jesu bortgang og bønnens kraft, hvor Jesus bl.a. siger til disciplene: »thi Faderen selv elsker Eder, efterdi [fordi] I have elsket mig, og troet, at jeg er udgangen fra Gud. Jeg udgik fra Faderen, og kom til Verden; jeg forlader Verden igjen, og gaaer til Faderen« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 27

◀ **og naar saa endeligen Dødens Time ... ind til Faderen** : Clemmensens prædiken findes ikke trykt; SK refererer efter hukommelsen.

I trykt udgave: Bind 23 side 239 linje 32

◀ **22de Brev af Seneca anfører ... med Besværlighederne** : SK oversætter frit i forlængelse af ovenfor anførte passage (239,19) fra Senecas 22. brev til Lucillius, hvor det hedder: »Und nun, denke ich, wirst Du auch einen Stoischen Satz hören wollen. Ich glaube nicht, daß Jene bei Dir der Unbesonnenheit sich verdächtig machen werden: sie sind mehr vorsichtig als tapfer. Du erwartest vielleicht Aeußerungen, wie folgende: 'es ist schimpflich, einer Bürde sich zu entziehen: ringe mit dem Dienste, den Du einmal übernommen. Der ist kein muthiger und tüchtiger Mann, der vor der Arbeit flieht, dessen Muth nicht gerade unter den Schwierigkeiten wächst.' So wird man zu Dir sprechen, wenn es der Mühe werth ist, auszudauern; wenn Dir, als rechtschaffenem Manne, nichts Unwürdiges zu thun oder zu leiden zugemuthet wird (...)◀, Seneca *Werke* (238,7) bd. 12, 1832, s. 1497.

I trykt udgave: Bind 23 side 240 linje 9

◀ **»Christenheden.**◀ : 200,20.

I trykt udgave: Bind 23 side 240 linje 13

◀ **Lærerne i Christenhed forpligtede sig ... det N. T.** : Der sigtes formentlig især til præsterne, som ved præsteløftet (el. præsteeden) havde sværget på, at de ville virke i overensstemmelse med GT's profetiske bøger, NT samt den danske kirkes bekendelsesskrifter, jf. *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685], kap. 10, art. 2. Der kan imidlertid også sigtes til universitetets professorer, især de teologiske, som

ligeledes skulle bekende sig til Den augsburgske Bekendelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 240 linje 15

◀ **Her er saa senere opstaaet vidtløftig Strid ... hele Bibliotheker** : Til den omfattende litteratur om, hvilken status, man skulle tillægge de symbolske bøger, dvs. kirkens bekendelsesskrifter (altså den apostolske, nikænske og athanasianske trosbekendelse samt den augsburgske bekendelse og Luthers lille katekismus), hører mange af de grundtvigianske skrifter. Se også fx »Om den danske Geistligheds Forpligtelse med Hensyn til den Eed som aflægges paa de symbolske Bøger. En Brevvexling imellem Pastor T.M. og Udgiveren« i *Nyt theologisk Bibliothek*, udg. af Jens Møller, 1-20, 1821-32, ktl. 336-345; bd. 1, s. 337-373.

I trykt udgave: Bind 23 side 240 linje 16

◀ **Jo jeg takker** : ironisk udbrud el. (beklagende) forsikring: jo tak!

I trykt udgave: Bind 23 side 240 linje 35

◀ **Naar saa var** : Hvis det forholdt sig således.

I trykt udgave: Bind 23 side 240 linje 35

◀ **det Doctrinelle** : af fr. det videnskabelige; det læremæssige.

I trykt udgave: Bind 23 side 241 linje 6

◀ **det »Frivillige« egl. er det Eiendommelige for det Christelige** : se fx *Christelige Taler* (1848), SKS 10, 189f., samt *Indøvelse i Christendom* (nr. II, C, »Tillæg 2«), der udkom 25. sept. 1850.

I trykt udgave: Bind 23 side 240m linje 2

◀ **ret** : i sandhed, rigtig.

I trykt udgave: Bind 23 side 241 linje 10

◀ **Jo, jeg takker!** : ironisk (beklagende) udbrud: jo tak!

I trykt udgave: Bind 23 side 241 linje 29

◀ **ih Gud Fader bevares** : fast udtryk, der betegner et udbrud af forskrækkelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 241 linje 33

◀ **sat paa Grund** : grundstødt.

I trykt udgave: Bind 23 side 241 linje 35

◀ **Forfærdeligt at falde i den levende Guds Haand** : citat fra Hebr 10,31, hvor det hedder: »Det er forfærdeligt at falde i den levende Guds Hænder.«

I trykt udgave: Bind 23 side 241 linje 37

◀ **Behjertede** : modige, uforfærdede.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 2

◀ **hersteds** : på dette sted.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 3

◀ **Misligheder** : tvivl, vanskeligheder.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 8

◀ **Christenhedens**: 200,20.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 11

◀ **tilgavns** : fuldt ud, til bunds.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 16

◀ **»vil Du være fuldkommen ... og følg mig.«** : frit citat fra Matt 19,21, hvor Jesus siger til den unge, rige yngling: »vil du være fuldkommen, da gik hen, sælg, hvad du haver, og giv Fattige det, og du skal have et Liggendefæ [skat] i Himmelen; og kom, følg mig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 26

◀ **Capitalisterne**: person, der ejer en større formue, el. der lever af renterne af sin kapital.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 28

◀ **Pensionisterne**: person (ofte tjenestemand), der lever af sin pension.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 28

◀ **Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 29

◀ **»inspirerede«** : hentyder til den dogmatiske opfattelse, at de bibelske skrifter er 'indblæst', 'inspireret' af Gud, som det hedder i 2 Tim 3,16 (211,35).

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 34

◀ **ein zwei drei** : ty.; i en vældig fart (209,25).

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 35

◀ **det er** : det vil sige.

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 35

◀ **Abels Blod, der raaber til Himlen** : sigter til 1 Mos 4,10, hvor Gud siger til Kain, der har dræbt sin bror, Abel: »Hvad er det, du har gjort? Din brors blod råber til mig fra jorden.«

I trykt udgave: Bind 23 side 243 linje 37

◀ **Som hiint den Piintes Skrig i Phalaris Oxe ... Tyrannens Øre** : sigter til tyrannen Falaris (o. 565 - o. 549 f.Kr.) i Agrigent på Sicilien og det torturinstrument i form af en kobbertyr, som han anvendte, når han skulle stege sine fanger. Kobbertyren havde fløjter i næseborene, så fangernes skrig blev forvandlet til musik. Jf. den gr. satiriker Lukians skrift *Phalaris*, 1, 11f., i *Luciani Samosatensis opera*, stereotyp udg., bd. 1-4, Leipzig 1829, ktl. 1131-1134; bd. 2, s. 256f., og i *Lucians Schriften* bd. 1-4, Zürich 1769-73, ktl. 1135-1138; bd. 4, s. 234-239. Se også »Diapsalmata«, i første del af *Enten - Eller*, i *SKS 2*, 27.

I trykt udgave: Bind 23 side 244 linje 3

◀ **som Bjeldeklang** : allusion til begyndelsen af kærlighedens lovsang i 1 Kor 13,1: »Om jeg så taler med menneskers og engles tunger, men ikke har kærlighed, er jeg et rungende malm og en klingende bjælde.«

I trykt udgave: Bind 23 side 244 linje 5

◀ **dem betræffende** : hvad angår dem.

I trykt udgave: Bind 23 side 244 linje 14

◀ **vi Protestanter gjøre jo meget ... eie det N.T.** : Modsat den katolske kirke, hvor lægfolk ikke skulle have adgang til Bibelen, så den protestantiske kirke det som sin opgave at få udbredt Bibelen blandt folk. I det 18. årh. opstår i de protestantiske lande foreninger til udbredelse af Bibelen, og i begyndelsen af det 19. årh. opstår de store bibelselskaber som fx Det Danske Bibelselskab (1814), hvis formål var at udgive og udbrede Bibelen.

I trykt udgave: Bind 23 side 244 linje 21

◀ **I 26de Brev af Seneca. Citeret af Epicur ... ogsaa forstaae det** : SK oversætter fra Senecas 26. brev til Lucillius, hvor Seneca gør klar til at afslutte brevet, men lige inden dog vil anføre en passage af Epikur (239,18) for derefter også at kommentere den: »Inzwischen wird mir Epicurus borgen, welcher sagt: 'Bereite Dich auf den Tod, mag nun das Bessere seyn, daß der Tod zu uns komme, oder wir zu ihm.' Hier ist der Sinn klar: es ist eine herrliche Sache, sterben zu lernen. Du hältst es vielleicht für überflüssig, zu lernen, Was man nur Einmal brauchen kann? Das ist es eben, warum wir uns darauf bereiten müssen. Man muß Das immer lernen, wovon man zuvor nicht die Erfahrung machen kann, ob wir es auch verstehen«, *Seneca Werke* (238,7) bd. 12, 1832, s. 1517.

I trykt udgave: Bind 23 side 244 linje 37

◀ **Kjerne-Foder** : kernefuld føde, nærende kost.

I trykt udgave: Bind 23 side 245 linje 5

◀ **53de Brev af Seneca ... om vore Feil.**◀ : SK oversætter fra Senecas 53. brev til Lucillius, hvor det hedder: »'Warum gesteht Niemand seine Fehler?' Weil er noch in ihnen befangen ist. Der Wachende erzählt seine Träume; seine Fehler gestehen ist ein Zeichen der Genesung. Erwachen wir denn, um uns unserer Irrthümer überführen zu können!« Seneca *Werke* (238,7) bd. 13, 1833, s. 1609.

I trykt udgave: Bind 23 side 245 linje 7

◀ **for kvalificeret** : egl. om forbrydelse: udført under omstændigheder, der medfører en skærpelse af straffen.

I trykt udgave: Bind 23 side 245 linje 14

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 245 linje 16

◀ **Degradationen** : degraderingen, forringelsen.

I trykt udgave: Bind 23 side 245 linje 19

◀ **Embedsbrødrene** : dvs. præsterne. Det højtidelige udtryk 'embedsbroder', som SK her benytter ironisk, blev ofte brugt af og om præster for at betegne en kaldsfælle.

I trykt udgave: Bind 23 side 245 linje 26

◀ **At jeg ingen Penge tjener** : 172,17.

I trykt udgave: Bind 23 side 245 linje 27

◀ **»Corsarens«** : 185,19.

I trykt udgave: Bind 23 side 245 linje 33

◀ **Peter** : dvs. SKs storebror (175,13).

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 6

◀ **item** : lat. ligeledes, endvidere.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 8

◀ **at skrive saadan en lille Artikel om mig** : 175,13.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 10

◀ **tækkelig** : tiltalende, indtagende.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 12

◀ **»hjerteligt«** : SK knytter ironisk udtrykket til Grundtvig og grundtvigianerne, herunder P.C. Kierkegaard; se fx NB15:29 og kommentaren hertil.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 13

◀ **beslutter at tjene Staten** : Der sigtes til, at P.C. Kierkegaard den 29. dec. 1849 opnåede valg til Landstinget som repræsentant for Bondevennerne, dvs. Venstre, men snart efter – den 11. feb. 1850 – indmeldte sig i Centrums landstingsafdeling. Se NB15:82 og kommentarerne hertil.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 15

◀ **Ballotationen** : i snæver forstand: det at vælge, stemme el. træffe afgørelse ved brug af (sorte og hvide) kugler (i stedet for stemmesedler), en praksis, som blev holdt i hævd i Lands- og Folketinget. I bredere betydning: valget, afstemningen.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 17

◀ **understaaer sig** : understår sig i, vover, drister sig til.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 20

◀ **Numerus** : lat. tal, antal, den store mængde; massen.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 26

◀ **tage Partes** : indtage sin rolle, påtage sig sin opgave.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 31

◀ **Halvtimes** Artikel: Udtrykket spiller på indledningen til P.C. Kierkegaards artikel om SK og Martensen (175,13), hvori der direkte fortælles, at P.C. Kierkegaard kunne disponere over »en halvtimes Tid«, jf. SKS K22, 492.

I trykt udgave: Bind 23 side 246 linje 32

◀ **passiare** : snakke, sludre.

I trykt udgave: Bind 23 side 247 linje 1

◀ **sagle** : dvs. savle.

I trykt udgave: Bind 23 side 247 linje 8

◀ **Een og hver Anden** : hver og en, alle og enhver.

I trykt udgave: Bind 23 side 247 linje 13

◀ **Forborgne** : skjulte.

I trykt udgave: Bind 23 side 247 linje 17

◀ **Poeniterende** : bodgørende, angrende.

I trykt udgave: Bind 23 side 248 linje 6

◀ **af at jeg skal forpligtet** : dvs. af, at jeg skal, forpligtet.

I trykt udgave: Bind 23 side 248 linje 9

◀ **flye** : undgå, holde sig borte fra.

I trykt udgave: Bind 23 side 248 linje 25

◀ **mig er Verden korsfæstet og jeg Verden** : citat fra Gal 6,14, hvor Paulus skriver: »Men det være langt fra mig at rose mig, uden [undtagen] af vor Herres Jesu Christi Kors, formedelst [ved] hvem Verden er mig korsfæstet, og jeg Verden« (NT-1819). Sml. NT-1992: »Med gid det aldrig må ske for mig, at jeg er stolt af andet end af vor Herre Jesu Kristi kors; ved ham er verden blevet korsfæstet for mig, og jeg for verden.« Denne episteltekst tilhører ikke kirkeårets faste tekstrække.

I trykt udgave: Bind 23 side 248 linje 32

◀ **Byder saa ham** : Byd ham så.

I trykt udgave: Bind 23 side 248 linje 35

◀ **Siger ikke, at Xstus selv gik til Bryllup** : sigter til Jesus ved brylluppet i Kana, Joh 2,1-11. – **Siger**: sig.

I trykt udgave: Bind 23 side 248 linje 37

◀ **hans Discipel** : dvs. Paulus (183,30).

I trykt udgave: Bind 23 side 248 linje 39

◀ **jeg veed Intet uden Xstum og ham korsfæstet** : frit citat fra 1 Kor 2,2, hvor Paulus skriver: »Thi jeg agtede mig ikke at vide Noget iblandt Eder, uden Jesum Christum, og ham korsfæstet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 1

◀ **længst** : for længst, for længe siden.

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 4

◀ **Udtræk** : egl. led på et teleskoprør, især en kikkert, her overført: lag, del.

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 9

◀ **betræffende** : hvad angår, vedrørende.

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 9

◀ **dens Mishandling** : dvs. i forbindelse med *Corsarens* angreb på SK (172,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 11

◀ det **vel**: udmærket, ganske godt.

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 14

◀ **Xstheden** : 200,20.

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 19

◀ **Luthers Prædiken over ... Aanden ikke driver En** : sigter til Luthers (173,16) prædiken over Matt 4,1-11 (Jesu fristelse i ørkenen) til første søndag i fasten i *En christelig Postille* (233,15) bd. 1, s. 201-207; s. 202. Her hedder det: »Nu staaer her: *Den Herre Jesus blev ført af Aanden i Ørken* [Matt 4,1], det er, den Helligaand kalder Ham ud i Ørken. Dette har Evangelisten villet meldt, forat lære os, at vi skulle vogte os for egen Andagt. Thi Christus følger ingenlunde sit eget Hoved, der Han gaaer ud i Ørken og kæmper med Djævelen. Vel findes Mange, som foretage sig Allehaande, uden Guds Ords Tilskyndelse, af egen Andagt; men det bør ikke saa være. / Derfor maae vi, i dette Christi Exempel, vel betænke, at Han ikke løber ud i Ørken af egen Drift, men af den Helligaands, paa det Ingen skal følge dette Mønster af eget Valg, og gjøre en egennyttig, egenvillig og selvvalgt Faste deraf, men oppebie Aandens Drift: der vil komme Faste og Fristelse Nok endda. Thi hvo som, uden Aandens Bud, selvraadigen paatager sig at hungre, eller at lide anden Fristelse, skjøndt Gud har velsignet ham saa rigeligen, at han baade kan spise og drikke og have det vel i andre Maader: han frister Gud. Vi skulle ikke søge Mangel og Anfægning; de komme nok af sig selv, og naar de komme, da gjelder det, at gjøre sit Bedste og kæmpe redeligen.«

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 22

◀ **At sige: at han kunde det ikke anderledes** : hentyder til Luthers svar, da han på Rigsdagen i Worms 1521 blev bedt om med klare ord at erklære, om han ville tilbagekalde sin af kirken fordømte lære, hvilket han afslog med ordene: »Hier stehe ich; ich kann nicht anders, Gott helfe mir! Amen!« Jf. fx C.F.G. Stang *Martin Luther. Sein Leben und Wirken*, Stuttgart 1838, ktl. 790, s. 123.

I trykt udgave: Bind 23 side 249 linje 36

◀ **Xstheden** : 200,20.

I trykt udgave: Bind 23 side 250 linje 6

◀ **i Fristelses Historien ... hiin Bemærkning** : 249,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 250 linje 8

◀ **Xstus havde det jo i sin Magt at kunne skaffe Brød** : hentyder til beretningen om Jesu bespisning af de fem tusind i ørkenen, Matt 14,13-21. Disciplene havde kun medbragt fem brød og to fisk, men Jesus bryder brødene og velsigner dem, så alle bliver mætte, og levningerne samles i tolv fyldte kurve.

I trykt udgave: Bind 23 side 250m linje 1

◀ **friste Gud** : udæske el. udfordre Gud (ved at udsætte sig for en fare, hvoraf man kun kan reddes ved overnaturlig indgriben).

I trykt udgave: Bind 23 side 250m linje 9

◀ **urgere** : betone, presse.

I trykt udgave: Bind 23 side 250m linje 10